

„EMLÉKEZZÜNK RÉGIEKRŐL!”

EMLÉKKÖNYV
A „SÁROSPATAKI REFORMÁTUS FŐISKOLA”
400 ÉVES JUBILEUMÁRA.

KIADJA
A SÁROSPATAKI REF. GIMNÁZIUM
IFJÚSÁGA.

SÁROSPATAK.
NYOMATOTT A REF. FŐISKOLA KÖNYVNYOMDÁJÁBAN
1931.

„EMLÉKEZZÜNK RÉGIEKRŐL!”

EMLÉKKÖNYV
A „SÁROSPATAKI REFORMÁTUS FŐISKOLA”
400 ÉVES JUBILEUMÁRA.

KIADJA
A SÁROSPATAKI REF. GIMNÁZIUM
IFJÚSÁGA.

SÁROSPATAK.
NYOMATOTT A REF. FŐISKOLA KÖNYVNYOMDÁJÁBAN

1931.

ÚTRAVALÓ.

Az ifjúság a jelen boldog pillangója s egyben a jövő távolába büszkén tekintő sas. A mult nem az övé, legfőlebb mint tanulmányainak tárgya. Annál kedvesebb gondolat volt tőlük, hogy a jelent elhagyva, visszaszállnak a multba, „emlékezni fognak a régiekről“ hogy szellemi vállalkozásuk nyomán ők is elvárhassák a jövő századok ifjúságától, hogy azok is megemlékezzenek majd róluk, a leendő „régiekről“.

Nemes elgondolásuk megvalósítására — csonkaságunk ezeregy baja: a Ma elbírhatatlannak látszó gazdasági nyomorúsága folytán — csak az iskolai év vége felé kerülhetett a sor, amikor a közelgő vizsgák miatt sem elég idejük, sem elég nyugalomuk nem volt arra, hogy a bennük tapasztalt szellemi erőt teljesen kifejthessék. A jövendő kornak olvasója a meglévő hiányok mellett is eléggé körvonalazhatja magának a jubileumi ifjúság szellemi arculatát, kedély-alkatát, ideáljait, problémáit, forma-nyelvét, írói készségét. A simítás egy-egy karakterisztikus dudort gyalult volna le a deszkáról.

Témáik nagy részét maguk — a gimn. ifjak — tüzték ki. A szerkesztés, ha segítette is őket, a tárgyválasztásban sem akart idegenül befolyjni elhatározásukra. Csak a terjedelmet kellett megszabni: az anyagi eszközökhöz mérni. Ha e körülmény miatt a könyv külseje, lapszáma el is marad a 400 éves jubileum jelentőségétől, Főiskolánk legkisebb diákjának is ez az áldozatkészsége — a kilátástalan idők ellenére is — megerősíti bennünk azt a bizalmat, hogy aki áldozni tud ma — ezüsttel, holnap áldozni fog tudni — vassal is. Bár egy református főiskola ifjúsága már csak nevelésénél fogva is tudja, hogy a legélesebb fegyvere a fegyvertelen Igazságnak van.

Sárospatak, 1931 június.

NOVÁK SÁNDOR
gimn. tanár

Patak és környéke.

Ha a budapesti vonatból kiszálló alföldi ember megáll egy pillanatra Sárospatak állomás-épületének perronján, lehetetlen, hogy el ne hagyják ajkát csodálkozásának a természeti szépségek által keltett szavai. Mert valóban érdekes kép tárul szemei elé.

Észak felől kékes felhőpalástjukkal méltóságosan köszöntik az érkezőt az eperjes—tokaji hegylánc csaknem különálló magas hegyei, a Hegyalja híres emelkedései és kissé északnyugatról az újhelyi, különös alakú hegycsoportok.

Alig ébred fel azonban ámulatából, midőn a zöld lombjaival hús árnyat adó, madárdaltól hangos iskolakert nyílegyenes útján végigmenve, szembetalálja magát az új köntöskében impozáns látványt nyújtó, immár négyszáz éves, ország-szerte híres Főiskolával.

A hatalmas rácsoskapu tárva-nyitva hívogatja az embert. Homlokzatán régi, az idő vasfogának nyomait magán viselő márványtábla hirdeti, hogy ezt az emléket a hálás pataki főiskola állította fel az „élőknek például“, „meghalt pártfogóinak pedig el nem enyésző tiszteletül“. Két oldalt a kaputól jobbra és balra, a jóságos fejedelmi pártfogók: I. Rákóczi György és neje Lorántffy Zsuzsánna, illetve a másik oldalon az Alma Mater kegyes lelkü megalapítója: Perényi Péter tekintenek alá a művészi domborműről a kis magból terebélyes fává növekedett iskola viruló hajtásaira.

Maga a főiskola homloképülete a kis város főutcájának: a Rákóczi útnak tekintélyes frontját foglalja el, szemben az iskolakert kapujával. Az a főút folytatódik az Ujhely felé vezető részen ma már csaknem a nemrég kiépített Bodrogközi Gazdasági Vasut töltéséig. A főiskolától aztán befelé visz az út a kis házak között, melyek sorában az utóbbi időben már modern egyemeletes házak is helyet foglaltak. A

Rákóczi út utolsó szakasza, melynek egyik oldalán a hercegi kastélyt övező várkert terül el, másik oldalán pedig a szolgabíróház épületei emelkednek, beleolvad a Bodroghalász felé vezető országútba.

Ezzel a főutcával csaknem párhuzamosan halad, de sokkal rövidebb és nem is olyan rendezett a másik nagyobb utcája Sárospataknak: a Kossuth uca. Kezdetét veszi az úgynevezett Hécére vezető út torkolatánál és a főiskola délkeleti részét érintve, huzódik le egészen a piac utcáig. Olyan ez az utca, mint Pesten a Rákóczi ut: itt folyik le Patak kereskedelmének nagyobb része; itt vannak az üzletek és a piac is.

Ennek folytatása a róm. kath. templom felé, az úgynevezett Szentnegyedbe vezető út, melynek végében ott van a várkert bejárata. Ha pedig a piacról balra, azaz dél felé letérünk a Kossuth utcáról, akkor a Bodrog méltóságosan tovaömpölygő hullámai fölé szelid ívezettel ereszkedő vas-hídra érünk. Ez a hid köti össze Sáros-Nagypatakot Kis-patakkal, melynek rögös útjai, szegényes házacskái messzire állanak a sokat fejlődött Nagypatak mögött és szinte falusi környezetbe ragadják a kisvárosból jövő idegent.

De térjünk talán a Bodrogra komoran tekintő, immár csaknem romokban heverő vár felé vezető útra. A piac felől jövet jobbról a négy évszázados róm. kath. templom áll; omladozó vakolatai mily sokat tudnának mesélni azokról a nagy emberekről: a Perényiekről, Rákócziakról, Lórántffyakról; északi falába illesztve a mohácsi gyásznapot juttatja eszünkbe egy márvány siremlék; ebben a templomban évtizedeken át harsogott a kálvinista igehirdetés szava, mígnem az erőszak elvette azt a protestánsoktól.

Balról a róm. kath. elemi fiúiskola áll, előtte levő téren fehér kőkereszt magaslik. Ebben az épületben nyert ideiglenesen elhelyezést az 1916—7-ben megnyílt róm. katk. polgári leányiskola is.

Tovább menve egy dűledező épület folytatódik egészen a romokban heverő, hatalmas ívű várkapuig, azontul pedig balra már a várkert, jobbra pedig, élén az újonnan átalakított Szent-sziv-zárda festői épületével, egész sora terül el az érdekes külsejű, félemelet magasságban vasrostélyos ablakkal ellátott háznak.

A vár! Jól gondozott parkon vezet át az út a hercegi kastély előtt be a kis udvarra, melynek egyik oldalán emelkedik a sok viharban is elég jól megmaradt vár. Történelmi emlékekben Budavára után a leggazdagabb vár ez hazánkban. Már az Arpádok alatt nevezetes erősséggé fejlődött Árpád vezér ajándéka, melyet egy Retel nevű kún vitéz kapott. Alatta a Bodrog lőszőlő sárgás vize folydogál, hatalmas örvényeket támasztva az óriási trachitkőtömbök alatt, melyen a vár fundamentuma áll.

Még most is áll három bástyája, köztük a vöröses köveiről „Vöröstorony“ nevet viselő, melyet még V. István emeltetett 1262-ben. Ezután nemzetségek voltak urai e várnak: a Miczbánok, Perényiek, Pálóczyak, Dobók, Lorántffyak, Rákócziak, 1867-től pedig a herceg Windisch-Graetz család tulajdonát képezi. A magyar uralkodók: királyok és királynők kedvenc tartózkodási helye volt a pataki vár századokon keresztül. Időközben hatalmas erősséggé alakult, védművekkel, védelmi eszközökkel gyarapodott. Történelmünkben sok helyen szerepel, mint valamely országos esemény színhelye. Gondoljunk csak a Rákócziaknak eseményekben és emlékekben gazdag korára, a kuruc-háborúkra, a protestáns üldöztetések idejére! A vár alatt hatalmas, csaknem az egész város alatt elhúzódó pince-rendszer van, melynek még ma is meglévő szellőző nyílásai fogalmat alkothatnak a Rákócziak fészkének a maga idejében fennálló nagy fontosságú szerepéről. Egyes szárnyait múzeumoknak rendezték be. Különösen sok becses emlék látható a Vöröstorony alsó termében, a kápolnában, a Perényi-szárnyban és a Lorántffy-szárnyban.

Ennyit a várról. A városba visszatérvén, nem mehetünk el érdeklődés nélkül a Kossuth utca egyik csinos házának falát ékesítő Kossuth-emléktábla mellett, mely értésünkre adja, hogy: „Ebben a házban lakott, mint a főiskola növendéke, KOSSUTH LAJOS 1819/20. évben. 90-ik születésnapjának emlékére a főiskola ifjúsága. 1892.“

Mielőtt még a vár után Patak legnagyobb nevezetessége megnyílnék a jövevény szemlélődő előtt, célszerű, hogy megtekintse a régen királyi város egyéb nevezetes épületeit vagy romjait.

Héce keleti szélén, az úgynevezett Széldombon hirdetik

az idő múlását az 1390-ben létesült szent Klára apácák kolostorának omladékai. Szintén itt vannak az Ágoston-rendi barátok zárdájának már alig látható maradványai.

A Kossuth-utca délkeleti oldalán, szemben a Főiskolával, állott a szent Ferenc-rend férfi zárdája, s valószínűleg átellenben volt az iskolaudvaron az apácák klastroma.

Nem lehet végig menni a Rákóczi-úton sem anélkül, hogy figyelmünket magára ne vonná egy érdekes épület, a mai Schreiber-féle ház, melynek teteje „kétszer“ van „újra kezdve.“ Ha pedig a Főiskola felé visszafordulunk, a ref. templom puritán egyszerűsége tűnik szemünkbe, bádogtetején az 1918. évszámmal. Tornyából még az I. Rákóczy György által adományozott, Rákóczi-címerekkel ékesített nagy harang hívja áhítatra a kis város kálvinistáit.

Már az iskolakertben jövet észreveszi az idegen azt a furcsa épületet, amely egyik mellékutcában, a Vay-utcában emelkedik két emelet magasságban az ég felé, mint egy laposnégyzetes gulával borított négyzetes oszlop. Ez a Fellegvár.

Csupa emlék, csupa múlt esemény az egész város, melynek minden köve nagyon sokat tudna mesélni az itt lejátszódott történelmi fontosságú jelenetekről.

De haladt is a városka. Főutcájáról letérve, az Eötvös-utcában ragyogó szépséggel tűnik elénk az ismét református tanítóképző-intézet hatalmas palotája, modern berendezésével, tornacsarnokával és játszóterével.

Ha tovább folytatjuk sétánkat ez úton, a nagy dübörgéssel dolgozó gőzmalom előtt elhaladva kiérünk a vasúti sinekig, ahol míg balról a kisvasút állomását pillanthatjuk meg, a pályán áthaladva egy új városrész áll új stílusú házaival, épülő kertjeivel, épületeivel. A MÁV pályaudvartól jobbra a volt jegyzőinternátus áll, melyben jelenleg csendőriskola áll fenn.

Csak most, midőn már egy jó kerülő sétával ismét betérünk az iskola parkjába, miután megtekintettük a várat, a templomokat, a régi és új épületeket, a kultúra és kereskedelem, a tudomány és ipar mindmegannyi székházait, pár percet szentelve az úttól jobbra álló Tompa-szobornak, a Pálóczy emléknek, közvetlen a kapu mellett álló Erdélyi János emlékműnek, csak most nézhetjük meg a Főiskolát a maga melléképületeivel: a kórházzal és konviktussal együtt. Mind-

járt a kapu boltivei alatt áll a világháború hősi halottainak emléktáblája, mely példaadón hirdeti a hős pataki diákok dicsőségét. Jobbra a könyvtárba, a tanácsterembe, a pénztárba és a theologiai termekbe lehet felmenni, balra pedig a theologiai internátusba, a szénior lakásába és az imaterembe vezet az út. Folytatása e szárnynak az újonnan emelt két emeletes gimnáziumi szárny, modern kényelemmel: központi gőzfűtéssel, villannyal, vízvezetékekkel és praktikus taneszközökkel, pompás renddel dicsekvő szertárakkal és termekkel berendezve. Vele szemben áll az öreg épület, jelenleg theologiai tanári lakás és mellette a szintén renovált kórház, melyben a fürdőn, kényelmes ágyakon és szakszerű kezelésen kívül a modern kor vívmánya is: a rádió a diákság jólétét és megelégedettségét szolgálja. Ez vázlatosan a Főiskola.

Ilyen romantikus kis város a Bodrog-parti Athén. De míg benn a városban lépten-nyomon emlékek hirdetik az elmúlt századok dicsőségét, a városból kiérve a természet gyönyörű játéka bilincseli le a szemlélő lelkét. Az Újhely felé vezető országút kezdetén rögtön feltűnik a Végardó határában lévő kis „Kerekerdő,” mely gyöngvirágja miatt kedvenc kiránduló-helye a pataki ifjúságnak.

Közvetlen előttünk a Koporsó-hegy látható, a Némahegy, Kopasz-hegy és Sas-hegy társaságában, oldalán sűrű lomboserdővel. Kissé balra a merész Megyer szerénykedik. Pedig nincs oka erre, mert pompás erdejével, mondai szakadékaival és csodás tengerszemével, régi, római korbelti malomkőbányájával épen a legnagyobb dicsőre tarthatna számot.

Balról a Király-hegy terül el, oldalán tölgyesekkel, de a tetején kopár trachit- és kovakő meredezik az ég felé. Itt van a malomkő-bánya és a kaolin-bánya is.

Ezen túl, a völgyben Károlyfalva rejtőzik, odébb pedig milyen szép vidék következik, most megszállott terület felett játszik a pajkos tavaszi szellő.

Ha lejövünk Patakra vezető utunkban, jobbról apró dombok és nagyobbacska hegyek: mindmegannyi kedvelt kirándulóhely. Utunkba ejtjük a Botköt is, ahol csaknem sík területen csak néhány kökénybokor díszlik a zord, templommagasságnyi sziklatömbök között.

* Bővebbet néh. Harsányi István: „Sárospataki kalauzá“-ban.

Pataknak új negyedéből a Gombosra, Balassi kedvenc szőlőkertjébe vezet utunk. Tulajdonképen a Szélmalom domb egy része ez. Ezeken kívül még számos szebbnél-szebb erdő-
kel, forrásokkal, hegyekkel-völgyekkel teli hely képezi Patak környékét.

Megkerülve a Gombostól délkeletre eső kőtörő üzemet, Bodroghalász apró házacskaí hívogatnak muskátlis abla-
kaikkal.

Ha itt megáll a turista, bizony alapos fejtörést okoz neki a természet furcsa szeszélye.

Háta mögött a hegyvidék zordonkodik ózondús levegő-
jével, zöld erdőivel, titkos szakadékaival, hűsítő forrásaival, itt pedig előtte folyik csendesen a Bodrog, amelyen túl a szabolcsi puszták végtelen területe kezdődik, le a nyírségi határig. A zöld rétek egyhanguságába csak néha olvad bele egy-egy kisebb erdő, majorság vagy künnhagyott szalma-
kaszal. Egyik oldalon a hegyek festői környezetükkel, a másik oldalon pedig az Alföld szabadságot lehelő rónáival.

Patak és környéke! Mennyi gazdagság, emlék, szépség és báj nyilatkozik meg e kis városkában. Mennyi gyönyörű-
ség, festőiség és romantika tükröződik vissza e városka mögött meghuzódó hegycsoportok felhőbe burkolt csucsairól és a zöld rónaságok felett lebegő délibábból.

Nem csoda, ha olyan szorongó érzés, olyan szivdobogás fogja el az embert a százados falak között, a százados em-
lékek láttára, s nem csoda, ha oly csodálkozás vesz rajtunk erőt künn a városon kívül, midőn előttünk oly bámulatos panoráma bontakozik ki a természet alkotásaiban!

Zsuffa Tibor

VIII. o. t.

Vallási vitatkozók Sárospatakon.

Sárospatak műveltsége nagyon régi eredetű. Már a mohácsi vész előtt is hat zárdája volt Sárospataknak. A zárdák közül híres volt az Ágoston rendi zárdá, melynek az egykori feljegyzések szerint már híres középiskolája is volt. Ezek a zárdák mind derekas munkát végeztek s a műveltség magas fokán állottak, aminek legjobb bizonyítéka az, hogy innen került ki Kopácsi István és Sztáray Mihály, mindketten nagynevű reformátorok.

Abban, hogy Sárospatak a XVI. században híres iskolás várossá fejlődött, nem kis érdeme van a szerzeteseknek.

A református kollégium megalapítása a lutheránussá lett ferencrendi szerzetesnek, Kopácsi Istvánnak nevéhez fűződik, ki az iskola alapját 1530 körül veti meg s buzgó munkálkodása által a virágzás magas fokára emeli.

Kopácsi minden igyekezetével azon volt, hogy Patakon egy új szellemi központot teremtsen, ahol nemcsak tanítanak és nevelnek, hanem felhasználják a reformáció egyéb hatásos eszközeit, a sajtót és az irodalmat is. Ettől kezdve a pataki sajtó és irodalom a nagyhírű kollégium és az ebből életre hívott tanítóképző-intézet szolgálatába áll. Az írók leginkább tanárok, tanítók, lelkészek s ritkábban tanulók. E derék írói gárda nagy érdeméül tudható be az, hogy nem zárkózott el a kor szellemi áramlataitól, hanem részt vesz küzdelmeiben. A pataki irodalom mindamellett, hogy helyi jellegű volt, nem vált különlegessé, mert beleilleszkedett korának szellemi áramlataiba s termékeinek némelyike kiváló remeke akkori irodalmunknak.

Annak a kornak, melyben a pataki irodalom az első szárnypróbálgatásokat teszi, különös jellemvonása a vallási vitatkozás. A protestáns prédikátorok küzdenek a katolikusokkal, sőt küzdenek egymás ellen is, mert a reformáció hívei a protestáns orthodoxia híveivel is szemben állanak némi tekintetben.

Szikoray Kovács Balázs, miután megismerte Dávid Ferenc unitarizmusát, mint pataki rektor, harcra kelt ez új áramlat ellen s már az 1568-iki kassai zsinaton vitatkozásba bocsátkozott s megcáfolta Egri Lukács tételeit.

Tíz esztendővel később Késmárkról ide menekül Thoraconymus Mátyás, aki az úrvacsora felől való nézetei miatt volt kénytelen odahagyni előbbi tartózkodási helyét. Ide jövén, csakhamar az iskola igazgatója lesz s e tisztségben veszi fel a harcot Eberhard Mátyás selmeci pap ellen, aki szemrehányással illette őt, hogy tagadta Krisztusnak az úrvacsorában való testi jelenlétét. Thoraconymus egy dolgozattal felelt, melynek címe: *Spongia elegiaca... qua abstergit labem sibi aspersionem*, ezen felül még sok munkát írt s részt vett a Szánthó István és Beregszászi Péter közti kalendáriumvitában is.

Tolnai Fabricius Tamás pataki predikátor Horváth György ellen az „*Exarmatio Scuti Laniani, quod Gregorius Horváth gladio verbi divini, imagines a sincera religione resecati, temere opposuit*“ című vitairatban harcol.

Ujfalvy Katona Imre pataki rektor, később szepesi, gönci, bodrogkeresztúri prédikátor a szabad akarat felől vitatkozott az akkori újhelyi lelkésszel, Sárosi Andrással. A kassai luth. rektornak „*de omnipraesentia carnis in persona τοῦ Λόγου*“ című disputációjára a tolesvai pap, előbb pataki tanár, Herczegszöllősi János adott feleletet.

Nagyobb jelentőségű volt a Tolnai Dali János munkálkodása, ki nagyon tehetséges, képzett s amellet buzgó ember volt, csak az volt a baja, hogy nagyon türelmetlen s tapintatlan ember volt. Az iskola könyvtárából a régi könyveket kihányta azért, hogy újakat hozzon helyette; a presbiteri rendszer híve volt az episcopalis rendszerrel szemben s ezek miatt tanítótársaival, diákjaival s a papokkal sokszor hadi lábon állott. Végre is kénytelen volt a harcot feladni s szerényen visszahúzódni. Mindössze egy vitairata maradt ránk, melyet tanítótársa, Váczi András ellen írt, ki Kassán a Miatyánkról adott közzé egy fordítást. Tolnai e munka miatt támadta meg Váczi Andrást: „A Miatyánk felől igaz értelmű tanítóknak magok mentsége, Váczi Andrásnak usorás vádjá és szidalma ellen“ című vitázó iratában, melynek azonban nagyon kevés eredménye volt.

Tolnai könyvével egy időben jelent meg itt Patakon Lippai Sámuel lelkész vitairata, melyben némely egyháznak azon szokása ellen kél ki, hogy az úrvacsora előtt a kenyeret és a bort fölemelték. E munkájának címe: „Dissertatio de prima elevatione Panis et Vini in Coena Domini“. melyre egy ismeretlen kath. pap felelt, ki ellen Lippai egy másik vitáiratóban védelmezi a maga állításait.

A XVII. század második felében nagy fordulat állott be a pataki iskola életében, amennyiben 1660-ban elköltözött az élők sorából egyik legnagyobb jóltevője, Lorántffy Zsuzsánna, kit egy év múlva fia, II. Rákóczi György is követett a halálba. Így került aztán Sárospatak a Báthory Zsófia kezére, ki alatt az erős református szellemű udvar helyébe a katolikus lép, amennyiben Báthory Zsófia a pataki várba a reformáció legnagyobb ellenségeit: a jezsuitákat telepíti be, kik aztán minden téren felveszik a harcot a protestánsokkal s minden igyekezetükkel azon fáradoznak, hogy az elveszett híveket viszatérítsék a szerintük „egyedül üdvözítő“ egyházba. Nagy munkálkodásuknak csakhamar mutatkozik is a jele, amennyiben Patakon is általános a panasz amiatt, hogy a katolikusok annyira megerősödtek, hogy már ők lépnek fel támadókként, holott egy fél-századdal azelőtt mindig a protestánsok voltak a támadók.

Hatalmuk az udvar pártfogása révén annyira megnőtt, hogy most már az utcán is nyíltan belekötnék a protestáns tanítókba és prédikátorokba s így szellemi vitákra hívják ki azokat, hogy a theologiai kérdésekben felmerülő ellentétes nézetük helytelenségéről meggyőzzék. Ilyen körülmények között nem csodálható, ha Patakon a XVII. században pezsgő élet folyik s a vallási viták mind nagyobb mérvet öltenek. 1665-ben Pika Menyhért katolikus pap és Zombori Hasznos Péter református prédikátor afölött vitakoztak, hogy „volté valaha, valaholott, valakinél Calvinus János előtt a' mostani Calvinisták vallása“ olyan kikötéssel, hogy amelyik kettőjük közül a vitában alul marad, az kénytelen áttérni a győztes fél vallására. Erről a vitakozásról értesült Kiss Imre jezsuita is, aki kapva kapott maga is az alkalmon, hogy beleszólhasson a vitába, Zombori Hasznos Pétert tüstént felhívta, hogy miután állításait kellőképen alátámasztani nem tudta, teljesítse a megállapodást s térjen át a katolikus vallásra.

Azonban Zombori Péter nem hagyta magát s segítségül hívta az akkori pataki prédikátort, Szerencsi Pétert, ki azonban sok elfoglaltságára való hivatkozással, nem vett részt a vitában. Így fordult aztán Zombori Pósházi Jánoshoz, aki segítségére sietett prédikátor-társának s egy vitairatot bocsátott közre, melynek címe: „Rövid oktatás, melyben meg-mutatattik a Calvinista vallásnak isteni régisége.“ Ez már Kiss Imrét sem hagyhatta békében s Pósházi iratára ő is írásban felelt s ez eredményezte aztán azt, hogy Pósházi még abban az évben itt Patakon egy könyvet bocsátott ki, melynek címe: „Pósházy Jánosnak Kiss Ferenc nevű Jesuita Páterrel való vetélkedése im ez kérdésről, volté valaha, valaholott, valakinél Calvinus János előtt a mostani Calvinisták vallása?“ Erre aztán a vita egészen széles körre terjedt ki, mert már mások sem nézhették e vitatkozást télenül s ők is beleszóltak. Kiss jezsuita páter még annak az évnek a május havában a „Veres Tronf“-tal felelt Pósházinak „Tök,“ majd „Zöld tronf“-jára. Erre Pósházi ismét írással felelt még e nyár folyamán, amennyiben Kissnek a „Ben Sült Veres Kalap. Avagy: Kiss Péternek Vesztett Peri“ című könyvben ad hathatós feleletet. Azonban Kiss még most sem nyugodott s maga igazát tovább védte s újból egy könyvet adott ki, melyben azt igyekszik bizonyítani, hogy „Páter Kissnek Pöri el nem veszett“.

Ne gondoljuk azonban azt, hogy protestáns prédikátoraink csak Kiss Imrével vitatkoztak. Itt volt Sámbar Mátyás is, ki fényes tehetséggel volt megáldva s egyháza ügyének védelmezéséből ő is kiveszi alaposan a részét. Munkásságát oly nagy siker kísérte, hogy 30 év alatt mintegy 12.000 lelket térített vissza a katolikus vallásra. Sámbar, mint ismeretes, először Czeglédi Istvánnal mérte össze erejét s két könyvet írt ellene, az egyik a „Vén Bial orrára való Karika“, a másik az „Orvosló Ispitály“. Ide jövéen Patakra, itt ismét kiadta a már Nagyszombatban előbb kiadott könyvét a „Három idvös-séges kérdés“ címmel, melyben a pataki kollégium tanárait s Matkó Istvánt hívta ki a vitatkozás mezejére. Célját el is érte, ugyanis Matkó és Pósházi tüstént kiálltak a vitatkozásra s Matkó a „Fövenyen épített Ház romlása“, Pósházi pedig „Sommás választétel“ című munkában igyekezett a Sámbar állításait megcáfolni. Azonban Sámbar kemény legény volt, nem hagyta a cáfolatot annyiban s Pósházinak ismét

felel egy ma már ismeretlen című munkában, melyre aztán Pósházi egy nagy terjedelmű munkában válaszol, amely ellenfele támadásait mind fényesen visszaveri s saját nézeteit pedig e kérdés felől végleg megerősíti.

Azonban a vita még most sem zárul be, még mindegyik fél vitatja a maga igazát. Sámbar „A három idvösséges kérdésre, a Luther és Calvinista tanítók mint felelnek?“ című terjedelmes könyvében szól még egyszer s utoljára e sokat vitatott kérdéshez, melyben egyszersmind „Matkó hazugságnak megtorkollása és Pósházi mocsvainak megtapodása“ is bennfoglaltatik. A vitát Matkó az „X ut Tök könyvnek eltévése“ s Pósházi a „Görös bot amaz déceges fekete Bonancsnak a hátára“ című dolgozata zárja be s ezzel a nagy vitatkozások úgyszólván be is fejeződnek Patakon.

A sok vitázó prédikátor közül csupán csak Pósházi maradt meg, azonban már ő sem a régi modorban vitatkozik, mérsékelni látszik magát azon munkájában is, melyet Pázmány Péternek „a nagy Kalauzos könyv“ című munkája ellen írt. Ennek címe az „Igazság Istájpja“ s benne a maga vallásának igaz ügyét védelmezi Pázmánnyal szemben.

A pataki iskolára ezután szomorú napok következnek. Báthory Zsófia Patakot átengedi a németek kezére s Patakra ezután német zsoldosok telepednek le s az egykor oly híres pataki kuruc vár ezután a labancok hatalmába kerül. Lipót minden igyekezete azon volt, hogy itt a protestánsokat lehetlenné tegye s hozzáfogott a „rendcsináláshoz.“ Ez a „rendcsinálás“ pedig nem volt más, mint a protestáns tanárok és tanulók megfélemezése s világgá való üzése. Így kényszerült az egykor oly erős s a fejedelmi pártfogók alatt virágzó pataki iskola elhagyni e várost s elköltözni előbb Debrecenbe. majd pedig Gyulafehérvárra. De e sok szenvedés sem tudta megtörni sem a tanárokat, sem a tanulókat. Magukkal vitték a könyvtár egyrészét s ott az idegenben is folytatták buzgó munkálkodásukat. Pósházi mindig szemmel kísérte az egyház életét is. Egyébiránt ő türelmetlen, rideg ember volt, de fényes vitatkozó tehetséggel volt megáldva s ennek tulajdonítható azután az, hogy vitáiban sohasem maradt alul; addig vitatkozott, míg a maga nézetei felől meg nem győzte ellenfelét.

Rajta kívül már ekkor csak egy vitatkozó volt, Szathmári Paksi Mihály, aki az „Uri Vatsora felett meg-gyujtott

szövétnek“ című munkát írta s ebben támadta meg Bernád Pál franciskánus szerzetest a miséről írt könyve miatt. Ezzel bevégződik az a sok vita, mely egy századig foglalkoztatta mind a protestáns, mind a katolikus egyház lelkészeit. Ezek a vitatkozások sokszor nagyon eldurvultak; igyekeztek az ellenfelet mindig bemocskolni s mindenre jők voltak, csak arra nem, hogy a békés úton való előhaladást elősegítsék. Ezek a vitairatok oly durva hangon támadtak az ellenfélre, hogy erre példa nincs irodalmunkban s így elmondhatjuk, hogy e kor az irodalom életében a durvaságok kora. Végül is a cenzura elhallgattatta e vallási vitatkozásokat, melyek az igazságot ritkán juttatták érvényre s inkább a virtusnak engedtek teret. Az a szellem, mely a békés munkában látta a haladást, ide Patakra is elhatott, itt is az új szellem hatotta át az emberek lelkét s ahelyett, hogy ellenfeleik vallását gáncsolnák vagy rombolnák, hozzá kezdenek saját egyházuk belső építéséhez, melynek a helyes útja csak a békés, csendes munkálkodás lehet.

Sütő Sándor

VIII. o. t.

I. Rákóczi György jelleme.

A XVII. században egymást nyomom követték a Habsburg-házi királyok alkotmány- és vallásszabadság tipró törekvései, amelyekkel szemben magyaros érzületű, nagy református erdélyi fejedelmek keltek síkra. Ezek között a vallásszabadságért és alkotmányunk helyreállításáért küzdő fejedelmek között történelmünkben igen nevezetes helyet foglal el I. Rákóczi György, a linzi béke alkotója. Jelleme minden tekintetben mintaképül szolgálhat mindenkinek: meg van abban a hazáját rajongásig szerető nemes lélek buzgó vallásossága, a minden tettében óvatos, meggondolt fejedelem erős akaratereje, hajthatatlansága, a művelt ember tudományszeretete, s teljes mértékben benne van jólelkű és szelid neje iránt való szeretete, gyöngédsége és lovagiassága s dorgáló szigora rossz útra tért fiával szemben.

E szeretetre méltó jellemvonások közül már egynéhány is szép megvilágításban mutatná be nekünk I. Rákóczi Györgyöt. E nemes jellemvonások etikai értéküknél fogva megérdemlik a velük való különösebb foglalkozást.

Nézzük meg először is azt, hogy milyen volt Rákóczi, mint honfi. Rákóczi György honszeretetét, tüzes magyarságát bizonyítja az, hogy úgy békében, mint háborúban országa jólétére és nyugalomára törekedett. Az volt a főcélja, hogy Erdélyt szellemi és anyagi tekintetben minél jobban felvirágoztassa, népét munkára szoktassa s a külső s belső háborúktól mentesített ország lakóit boldoggá tegye. Népe nyugalmanak, boldogságának visszaszerzése érdekében kezdte meg a harcot III. Ferdinánd ellen. Tudta, hogy Ferdinánd, elődeinek politikáját követve s a pápának tett fogadalma által kötelezve, ha a külföldi protestáns hatalmakkal végez, akkor Erdély meghódításához s a magyar protestantizmus kiirtásához fog hozzálátni s ezért 1644-ben hosszas habozás után meg is indította Ferdinánd ellen a harcot, amely a linzi

békével végződött s az ország alkotmányát s a vallásszabadságot biztosította. Így törekedett Rákóczi országa jólétének előmozdítására, alattvalóinak, honfitársainak boldogítására.

Ezt a hazaszeretetet ültette fiainak a lelkébe is. Atyai nevelésével is ezt a célt szolgálta. Mutatja ezt Zsigmond nevű fiának az iskolából való kilépése alkalmával adott atyai utasítása is. Ebben röviden összefoglalja az igazi honfi hazája iránti kötelelességeit. Inti fiát, hogy a haza szolgálatában soha ne legyen tunya és késlekedő, azzal szemben soha se legyen fősvény, rest, vagy kislelkű s ne kímélje érte vérért. Ilyen hazafias gondolatokat plántált fiai lelkébe a nagy fejedelem, életével is megmutatva a példát ezek véghezvitelére.

Hazaszeretete a legszorosabb összeköttetésben állott buzgó vallásosságával. Ezt bizonyítja az is, hogy a Ferdinánd elleni háború egyik oka éppen vallásos kérdés volt. A protestánsoktól u. i. egyre több és több templomot vettek el. Az elfoglalt templomok száma végül már 400-ra emelkedett. A vallásos Rákóczi kötelelességének tartotta, hogy tegyen valamit a protestánsok érdekében. Maga azt mondja háborújáról s annak eredményéről, hogy bár kevesebbet cselekedett, mint amennyit kellett volna, de azt a keveset jó szívből és kész akaráttal tette. Ebből a mondásából is látszik, hogy a protestánsok érdekében igazán teljes odaadással és készséggel munkálkodott s hitsorsosainak védelmezése is egyik életcélja volt.

Vallásossága egyik legfontosabb vonása volt jellemének. Vallásos volt ő békében és háborúban, otthon és utazásai közben egyaránt. Főolvasmánya a Biblia volt, amelyet 32-szer olvasott el s amelynek hatása családi levelezéseiben, beszédeiben s Zsigmond fiának írt admonícióiban érezhető főképpen. Az atyai utasításokban arra inti fiát, hogy az örökélet elnyerése végett az Isten útjáról le ne térjen s az Istentől kapott kegyelmet s minden erejét „egyháza védelmére és terjesztésére“ fordítsa. Vallásos kegyeletét mutatja az, hogy Ferenc fia korai halálának emlékére keddi napon, amelyen a gyászeset történt, vacsorát sohasem evett.

Vallásosságával összefüggenek azok a cselekedetek, amelyek a szellemi műveltség emelését célozzák s az egyházak jólétét mozdítják elő. Az iskoláknak bőkezű pártfogója volt, azokat alapítványokkal látta el. A nyugati műveltség

terjesztésére idegen tanárokat hívott be, gondoskodott arról, hogy az eklézsiákban meglegyenek a lelkészek és a tanítók. Az iskolák közül különösen a sárospataki köszönhet neki sokat. Erre Rákóczi igen sok gondot fordított. Az iskolai munkát itt különösen nagy érdeklődéssel figyelte, ami érthető is, mert itt lakott még akkor és fiait Prónay Mátyás magánoktatása mellett ebbe az iskolába járatta. A sárospataki iskola neki köszönheti törvényeinek 1621-iki reformálását. A reformálás abban nyilvánult meg, hogy ettől kezdve a magyar nyelvre több gondot fordítottak s a két tanár helyett négyet alkalmaztak. Hogy Rákóczi milyen fontosnak találta a vallás tanítását, az az 1621-es törvényeiből is kitetszik. Eddig u. i. az iskola főként előkészítő volt a papok s tanárok számára, nem igen tartotta fontosnak azt, hogy a hittan tételeit a gyakorlati élet számára is megmagyarázza. Rákóczi felismerte ennek hiányát és kötelezővé tette mindazon hittani tételek alapos megmagyarázását, amelyek a gyakorlati életben nélkülözhetetlenek.

A patakin kívül más iskolát is támogatott. Így a református Debrecennek is pártfogója volt. Ő öntette a híres debreceni nagy harangot. A vallásosság növelésére elkészítette a nagyváradi bibliát s még az oláhokról sem feledkezett meg. Hitük erősítésére oláh nyelven egy református kátét adatott ki. Ezekre nem sajnálta a pénzt, míg más tekintetben nagyon takarékos volt. Mint igen takarékos gazda mindig saját maga nézett utána munkásainak, köztük volt naphosszat, velük dolgozott, példát mutatva alattvalóinak a szorgalmas munkára.

Jellemző reá, hogy igen-igen meghányta-vetette dolgait, de ha valamire már elszánta magát, annak kiviteléhez hajthatatlanul ragaszkodott s nézetének megváltoztatására semmiképen sem lehetett rábírni. Bizonyítja ezt trónrajutása. Igen sokáig habozott, hogy a fejedelemséget elfogadja-e. A töröktől is félt. Előre gondolt minden bekövetkező eseményre. A hosszú rábeszélésnek és a helyzettel való teljes megismerkedésnek azonban erélyes és biztos cselekedet volt az eredménye. Ugyanez az alapos körültekintés jellemezte őt minden tétében.

Megkapó volt az a szeretet, amellyel családjá iránt viseltetett. Rajongásig szerette nejét, Lórántffy Zsuzsánnát.

Soha meg nem sértette, annyira előzékeny, udvarias volt vele szemben. Hozzá intézett leveleit a gyöngédség, a tiszta szívből jövő szeretet jellemzi. „Édesem“-nek, „Szerelmes atyámfiá“-nak szólítja. Csupa szeretet, csupa szív volt vele szemben, akinek szeretete külső megnyilvánulásaképpen távolléte esetén ajándékokat is küldött. Szeretetének méltóképpen kifejezői a hadjáratokról nejéhez intézett levelei. Ilyenkor sűrű levelezésben állott vele s ennek főtárgya az volt, hogy ne féljen, ne búsuljon ő miatta, ne tegye magát tönkre, mert az ő „nyavalyája“ esetén semmi haszna sem lesz az ő életének sem.

A köztük levő izzó szeretet igen intenzív volt. Holtig hű élettársak voltak. 5 gyermekkel ajándékozta meg őket az Isten. Ezek közül kettőt elvett és ezáltal is edzette hitüket.

De Rákóczi nemcsak szerető férj, hanem szerető apa is volt. Nagy gondot fordított fiainak nevelésére, jellemük kifejlesztésére. A legkitünőbb tanítók által neveltette őket, s különösen sokat adott vallásosságuk, protestáns hitük növelésére. Irántuk való szeretete abból is kitünik, hogy fiainak abiturienus korukban admoníciókat adott, hogy azokat szemük előtt tartsák és úgy járjanak az élet göröngyös útain. Irántuk való szeretete gyakran dorgálásban nyilatkozott. Különösen a mulatozásra, éjszakázásokra hajlamos György fiával szemben gyakorolta szigorúságát, dorgálását, de vele szemben is igen gyakran kimutatta gyöngéd szeretetét. Sokszor kérve kérte, hogy ne szomorítsa el szüleit féktelen életmódjával, Zsigmond fiával pedig, kiről azt mondta, hogy sohasem bántotta meg őt, mindig igen kedvesen bánt.

De nemcsak családját szerette, hanem mindenkit megbecsült. Szolgáit épp úgy szerette, mint többi embertársát. E tekintetben nem számított előtte embertársainak polgári rangja. Minden embert támogatott. A hozzá fordulókat jó tanáccsal, vagy még anyagi adományokkal is segítette.

Rákóczinak eddig feltüntetett jelességeihez csatlakozott törvénytisztelete. Bár tudatában volt hatalmának, mely egyes törvényeket és szokásokat megváltoztathatott volna, ezzel sohasem élt. Még végrendeletében is meglátszik törvénytisztelete. Bár a szerény és tudományszerető Zsigmondot jobban szerette, örökösévé mégis a nagyravagyó és könnyelmű

Györgyöt tette, Zsigmondot pedig tanácsadójává. Minden tette a becsületes, törvényszerető ember cselekedete volt.

I. Rákóczi György jelleme minden oldalról tekintve gyémánt volt. Ha egyik oldalát nézzük, a hazaszeretet izzó vörös fénynyalábját látjuk, ha fordítunk egy kicsit a gyémánton, akkor a tiszta, nemes lélek fehér fénysugarai özönlenek szemünkbe, ha ismét más és más oldalról nézzük, a család és emberszeretet fényét, a tudományszeretet ragyogását, a lovagiasság, az erény, az egyetértés, a békeszeretet tündöklését láthatjuk. Ilyen gyémánt volt I. Rákóczi Györgynek, a pataki iskola bőkezű pártfogójának, igazi Maecenásának a jelleme.

Sebeő Lajos

VIII. o. t.

Lorántffy Zsuzsánna.

Az 1600-ik esztendő Szent György havának 18-ik napján az ónodi vár bástyafokára felfutott egy zászló, s nyomban ágyúörgés adta hirül a vár lakosainak az örömhirt: gyermek született. Megszületett a Lélek Nagyasszonya: Lorántffy Zsuzsánna.

A várnép örömújjongása behallatszott a belső terem csendjébe, hol a vár ura: Lorántffy Mihály szomorú arccal fordult az Egek Urához: „Nem ezt vártam Uram . . . Fiút . . . az örököst.“ De lelke mind jobban és jobban felenged; az ima megnyugtatta, kibékítette, vagy talán megérezte, hogy méltóbb nem is jöhetett volna, ki fényesebbé tegye, ki még nagyobbra emelje az ősi nevet. Talán megérezte a Lélek üzenetét a parányi gyermek gyügyögő hangjában, — majd — oly nagy Szülő szeretetében.

Valóban a Lélek küldötte ő: a Lélek Nagyasszonya.

Az a komolyság is, mely már a kicsi gyermek jövés-menésében, szavaiban megnyilvánul: a jóság, a szeretet, jó lelke, hivatásának átérzése, a feleség szava, az anya könnye, meleg érző mosolya s leginkább hitének mélysége tették őt igazán a Lélek fenséges Nagyasszonyává.

Hogyne merném ezt a szinte glóriás asszonyt a legfelségesebb jelzővel felruházni. Hiszen az volt! Ha más nem is tette volna azzá, azzá teszi az a mély hite, mely a szenvedésekben éppen úgy, — vagy talán még jobban, — mint az öröm és jólét napjaiban megnyilvánul. Különösen a jubiláns pataki diák lelkében azzá kell, hogy legyen, abban a pillanatban, amint a 400 évet ünneplő iskola multjára gondol. Ebből a multból legtündöklőbbben a Lorántffy Zsuzsánna arca tekint felém és felénk, nem azért, mert jó asszony, hanem, mert a Lélek asszonya.

Már gyermekkorában, — különösen amióta a pataki vár lépcsőjén az első lépést megtette, — szinte érezte, hogy rá

nagy feladatok várnak. Az ő korában nem is tudott volna más úgy gondolkozni, csak az, aki érzi magában az Isten üzenetét, más nem is tudott volna úgy tanulni és úgy érezni, mint az, akinek a legnagyobb ajándék adatott: a Lélek Szentsége.

Ne említsük fel azokat a momentumokat, amelyek a gyermek leány lelkében végig vonulnak akkor, amikor néha a jobbágy-gyermekek rongyos ruháját meglátta és hangos sírásra fakadt, vagy amikor virágos-kertjének apró letört virágait siratta, — csak az alig 10 éves gyermek mélységes istenszeretetére gondoljunk, amely oly vágyva kereste fel az Úr házát.

A más gyermeksége: gondtalan vidámság, az övé: sohasem a jelen öröme, hanem a jövő gondja.

Szüleit gyakran meglepte a jövőre, holnapra vonatkozó okos, komoly kérdéseivel, mik bearanyozták, verőfényessé tették apja napjait, aki mindég jobban és jobban kezdte belátni a Gondviselés mérhetetlen nagy jóságát.

A Lélek vitte a gyermeket a maga útján a cél felé... soha el nem hagyva, mellette kitartva, megpróbálva, edzve az életre. Így lehet csak megérteni, hogy 14 éves korában elbirt viselni három nagy halott utáni fájdalmat, gyászt, szomorúságot, hogy elbírja az árvaság nehéz keresztjét, hogy hulló könnyeivel a szive minden érzése ki nem csordult. Ezeknek így kellett lenniök, mert azt a célt, amit az Úr neki rendelt, másképpen nem tudta volna olyan tökéletesen betölteni, mint ahogy betöltötte. A léleknek ki kellett kristályosodnia, már az ifjúság gondtalanságában, hogy bele tudjon illeszkedni a jövő nagy eseményeibe, a korba, amelynek eredményeit most, a 400 év diákjai talán-talán még tisztábban látjuk, még erősebben érezzük.

Ha a Gondviselés nem látta volna jónak, nem vette volna el szüleit, s nem próbálta volna ki annyira lelkét, de a kor, a világ folyása is mutatja, — emberileg nézve is — hogy milyen igen nagy szükség volt az ő erős lelkére. Hogy ez tényleg így van, Rákóczi György fellépése teszi biztossá. — Ha nem lettek volna a nagy reformációi mozgalmak, ha a vallásháborúk nem jöttek volna a földre, talán nem szenvedett volna annyit Lorántffy Zsuzsánna. De kellett, hogy jöjjenek, s ennek senki más nem lehetett a vezére,

folytatója, mint Rákóczi György, és senki más nem lehetett ebben Rákóczinak segítője, bátorítója, mint felesége : Lorántffy Zsuzsánna.

A Lélek küldte, hogy az örök Isten célját szolgálja.

És szolgálta. Férje oldala mellől sohasem hiányzik a feleség, az anya, a bölcs előrelátás, amit csak a nő finom lelke adott és adhatott meg. Nagy előrelátással, bölcsen intézte az ügyeket, amelyek reá hárultak. Férjének nagy munkáiban mindig segíteni igyekezett. A hatalmas uradalmat összetartotta, igazgatta, férje hadainak ellátásáról gondoskodott, amellet az anyai kötelességek szép terhét vállalta, s annak mintaszerűen tett eleget, majd mint fejedelemasszony segítette urát, de mindenek előtt igaz református nő volt és patrona.

Bizonyos volt benne, hogy neki egy nagy célt kell betölteni, mert erre rendelte őt el az Isten, s ettől nem is állt el, nem hátrált meg, hanem szilárdan kitartott, nem is önmaga, hanem a lelke mellett. Az a sok csapás, ami a családi életében érte, önmagát talán összetörte volna, de a lelkét nem !

Nem zúgolódtott soha, pedig lett volna oka rá. Az az öröm, mely gyermekei születésével anyai szivét elfogta, hamar könnybe merült. A Gondviselés próbái még nem teltek be a szülők, a testvér halálával. Őt gyermeke közül kettő maradt meg, de ő viselte a gyászt, a földi élet nyomorúságait csak azért, hogy annál fényesebben törjön elő a hit, a lélek !

Életében férje volt csak, ki megértette és kárpótolta mindazért, mit az élet nem adott meg neki. Sokszor udvari papja is ellene támadt, sőt fia is, ki mellőzve mindent és mindenkit, haladt a biztos bukás felé.

Férje is itthagya egy dicsőséges pálya után.

Most már igazán egyedül maradt . . .

Csodálattal kell néznünk ez asszonyra, ki ennyi rengeteg csapást erős lélekkel el tudott viselni. És még mindég nem tört meg . . . talán teste lett egy kissé hajlottabb, de lelke annál erősebben bontakozik ki. Ha néha György fia, a fiatal fejedelem megszorította, könnyes szemmel vonult vissza kedves várának, Pataknak egy kertszögletébe s olvasta

férje régi leveleit, — kedves, édes minden sora — ezekből új erőt merített, újra bizakodóan nézett a jövő elé.

Tulajdonképen lelke, igazán, férje halála után bontakozik ki teljesen; a célja és vágya ezután: a másokon való segítés. Az az út, amelyet eddig megkellett tennie, csak azért volt, hogy ehhez a ponthoz eljusson. Igaz, eddig is érezte mindenki áldó kezét, különösen az iskolák, ezek között legjobban Patak, a Nagyasszony kedvence, de eddig nem lehetett ezt teljes mértékben éreztetni, mert a sok baj, országos gond, gyermeknevelés elvette figyelmének és idejének jó részét, de mikor már nem volt senkije sem, ebben találta meg az életecélját.

A lelke Patakra hozta. Ide vágyott ő mindig. Akkor is, mikor a csaták fergetegében küzdő urához intézte leveleit, erről is a legnagyobb szeretettel, sok titkon kihullott könnye-vágyódása égett lelkében e szép várért. Ugyan mi is tudná pótolni a Bodrog zúgó hangját, a levegő simogatását, a kert szépségét és az emlékek erejét?

Ide költözése semmi más nem lehetett, mint egy olyan életútnak a végső földi célja, mint amilyen a Lorántffy Zsuzsánnáé volt. A lélek, az a nagy fájó lélek, itt nyugodott meg. Csakis Pataknak a varázsa tudhatott vigaszt adni, a megtört testnek, melyet az élet csak nem akart megkimélni és elvette a legkedvesebb fiút, Zsigmondot is. Hol találhatott volna vigasztalást máshol, mint az Úr színe előtt, ki mindég tud vigaszt adni. Adott is. Teljes figyelmét az egyház felé fordította, mert ez adott legtöbbet neki: vigaszt. Különös gondot fordított a főiskola szervezésére. Belátta ennek nagy fontosságát, belátta, mit jelenthet egy olyan iskola, mint a pataki. De gyermekei iránti kegyelet is indította, és minden eszközt felhasznált ennek a fellendítésére. Mi volt akkor a főiskola? Egy vergődő, küzködő védbástya; s Lorántffy Zsuzsánná főfigyelmét ennek a felsegélyezésére fordította. Nem kimélt semmi áldozatot, még a morva Comenius Amos Jánost is elhozatta, csakhogy a főiskolába új életet öntsön. Mily örömmel telik meg szive, mikor haladásáról hall. Úgy szerette ezt az iskolát, mint a gyermekét, hiszen senkije sem volt már, egyedül . . . nagyon egyedül maradt, így csakugyan gyermeke lett a főiskola. Nagyon szerette e komor falakat,

pedig de sokszor megbántották, de a szeretet legyőzte azt, hogy tudjon új szellemet teremteni a „Jövőre.“

Teremtett-e Jövőt?

A 400-ik év diákja igaz szív melegségével mondja: Igen. Mindazt, amit ez az ősi Alma Mater magán visel, a nagy lélek sugarának köszönheti. Ha ő nincsen, akkor nem állhatnánk meg oly büszkén a jubiláns küszöbön, talán eljutottunk volna nélküle is ide, de másképen, más utakon és más szellemmel.

Az ő szelleme az, amely leginkább mutatja hatását, mert ő a lelkét, egész mindenét adta az iskolának.

Keserves utakat kellett megjárnia, míg eljutott Patakra. 60 évből csak 10 volt, mit a lélek életének, igazi életének lehet nevezni, a többi mind csak azért történt, hogy az krikristályosodjon, s hogy ide eljusson s egy vergődő református iskolát megmentsen. Az a sok szomorúság, küzdelem, — néha mosoly is — mind csak a 10 év boldogságáért történt.

És hogy az isteni feladatot betöltötte, mutatja főiskolánk mély és magasztos ünneplése. Ez a 400 éves jubileum nem csak a fennálló iskola örömnépe, de jótékony szellemeinek is ünneplése, mert ezek nagyon sokat adtak, vagyont, életet, csak azért, hogy álljon az ő, igaz szellem végvára, a puritán magyarság erőssége. Ezek között a legnagyobb volt Lorántffy Zsuzsánna, aki talán leginkább megérdemli, hogy a 400 éves főiskola diákjai büszkén tegyenek hitvallást a legfenségesebb Nagyasszonyról, ki az Isten küldötte volt, azért, hogy önmagát, a lelkét adja oda egy célért, a főiskola boldogulásáért. S aki nekünk, pataki diáklányoknak, egész életünkben eszményünk és mintaképünk marad.

Batta Sarolta

VIII. o. t.

Comenius törekvései.

Vannak hősök, kik hazájuk érdekében fejtettek ki nagy tevékenységet s szereztek hervadatlan érdemeket; vannak olyanok, kik mint hitbajnokok örökítették meg nevüket az emberiség történetében; vannak aztán, kik mint költők, írók érdemlik meg munkásságuk által az utókor elismerését; de mily kevés azok száma, kik az emberiség boldogulásáért, a legszentebb ügyért, az oktatásügyért áldozták igazán életüket. Még szomorubb az, hogy az utókor azzal a kevéssel szemben is mily háládatlanul viselkedik. Hányan ismerik közülünk Comenius Amos Jánost, aki pedig egész életét oly szent ügy szolgálatába állította, mint a nevelésügy. Minket magyarokat, közelebbről pedig patakiakat annál is inkább érdekel ez a férfiú, mert négy évi itt tartózkodása alatt gyökeres újításokat hozott be a pataki iskola tanrendszerébe.

Comenius élete nagyobb felében a hontalanság keserű kenyerét ette. Hazája, Morvaország abban az időben a vallásháborúk középpontjában állott s neki, mint protestáns papnak menekülnie kellett onnan. Külföldön, főleg Lengyelországban, annak Lissza nevű városában élt.

A háborus idők különösen hátrányára voltak az iskoláknak, amelyeknek pedig magas vagy alacsony színvonala elsősorban dönti el nemcsak egyének, hanem egész korok tudományos és műveltségi állapotát. Comenius szemei jól látták a veszélyt, mely kora ifjú nemzedékét fenyegeti s elhatározta, hogy egész életét az oktatásügynek fogja szentelni. Így írta meg a „Didactica Magnát“, melyben az iskolák átreformálására vonatkozó nézeteit fejti ki. Különösen két dolog az, amely úgy e művének, mint egész munkásságának irányt szab: az iskolákban anyanyelven szóló reális műveltséget taníttatni a tanulókkal. Fontos volt ez éppen abban az időben, mert a latin nyelvű humanizmus nem elégíthette ki az újkor küszöbén álló tanulót akkor, amikor a felfedezések és felfedezések újabb és újabb ismeretekkel gyarapították az egyes tudományok körét. Meggyőződése, hogy minden embert minden tudományra lehet tanítani. Ezért igyekeznek az iskolákat javítani, a tanulókat a legkönnyebb módszerrel tanítani. Ezt

a szempontot tartja szem előtt az általa tervezett iskolák tanítási módszerében. A tudományok tanításának első és legfontosabb szabálya a tárgyalt dolgok szemléltetése. Mindent lehetőleg természetben kell bemutatni, vagy ha az nincs kéznél, az illető dolgok képmását. A tantermek falai képekkel legyenek díszítve. A kisebb tanulóknak ismert dolgok képmását is mutassuk be, hogy aztán elképzelhessék nem látott tárgyak képmásáról magát a tárgyat. A nyelvek közül először az anyanyelvet tanuljuk, csak azután térjünk át idegen nyelvek tanulására. (Azelőtt egyenesen latin nyelven tanították még a többi tantárgyakat is.) A latin nyelvet a tudományok tanulásánál mellőzi, de viszont abba a tévedésbe esik, hogy a latin nyelvet, az új tudományok egyes fogalmait ki nem fejező classicus nyelvet, az emberiség közös kapcsának, világnyelvnek tekinti s mint ilyet akarja taníttatni az iskolákban. Legfontosabb feladata azonban az iskoláknak a nevelés, az erkölcsös és vallásos nevelés! S mivel az iskolák elsősorban nevelőintézetek, szükséges, hogy minden gyermek iskolába járjon. Ezért kell felállítani minden községben egy „nemzeti“ iskolát, ahol legalább anyanyelvét s a tudás első elemeit elsajátíthassa minden gyermek. Másik nagy célja volt Comeniusnak a „schola pansophica“ megvalósítása, vagyis olyan iskolák felállítása, s a meglévőknek olyanforma átreformálása, ahol általános műveltséget tanítanak. Az ő korában ugyanis — a philológiát kivéve, melyet, mint a humanisticus képzés eszközét, mindenkinek kellett tanulni — mindenki csak a maga hivatásának megfelelő s annak a körébe tartozó ismereteket tanulta s más tudományokkal egyáltalán nem törődött. Ezért a más-más tudományokban jártas férfiak egymást nem értve, sokszor kerültek szembe egymással. Már pedig egymás megértése fontos társadalmi szempontból. Nagy tetszéssel fogadták Comeniusnak ezt az újabb elvét; mutatják a bírálatok, melyek közül az egyik Comeniusnak az erről szóló könyvét, a „Pansophia Christianát“ az emberiség boldogítását célul kitűző könyvek között mindjárt a Szentírás után helyezik. Comenius az átalakítandó iskolák számára tankönyveket is írt, melyeket az iskolákban sokáig használtak. Micsoda emberszeretetről tesznek bizonyosságot Comeniusnak a törekvései? Tagadhatjuk-e, hogy az emberiség boldogítása felől kevesen gondolkoztak oly nemesen, mint ő?

A száműzött prédikátor eszméi elterjedtek az egész Európában, főleg annak protestáns országaiban s nevét ismeretessé tették mindenütt, Egymásután kapta a meghívásokat a nagyobb protestáns államokból, Angliából, Svédországból az ottani iskolák átalakítására, ő azonban a meghívásokat különféle politikai okokból nem fogadta el. Eljutott híre a pataki iskola akkori úrnőjéhez, Lorántfy Zsuzsánnához és kisebbik fiához, a nagy műveltségű Rákóczy Zsigmondhoz is, akiket aztán Tolnai Dali János, az iskola akkori rektora birtára Comenius behívására. Comenius abban a reményben, hogy a hatalmas és gazdag II. Rákóczy György, Erdély akkori fejedelme segíthet földönfutó hitsorsosain, elfogadta a meghívást s 1650 tavaszán már itt látjuk munkálkodni. Az iskola átújításának tervezetét, az „*Idea illustris scholae Patakinæ*“-t Lorántfy Zsuzsanna és Rákóczy Zsigmond helyesnek találván, hozzáfogott nagy munkájához.

Kitartó munkára volt szükség, hogy Comenius reformjait keresztülvigye, mert a pataki iskola tanítási módszere egészen helyi jellegű volt. Patakról akkor is főleg papok kerültek ki, így a nevelés és tanítás annak megfelelőleg történt. Az akkori református eklézsiáknak legnagyobb szükségük volt kiváló papokra, akik össze tudják híveiket tartani az üldöztetések és zaklatások idején. A pataki iskola ilyen papokat akart nevelni s így már az iskola falai közt ki kellett fejleszteni az összetartozandóság érzését, az egyesületi szellemet. A pataki iskola külön testületét, *coetust* alkotott, amely *coetus* bizonyos önállósággal is birt. Tanár alig volt 2—3; végcélnak azok is egy vidéki parochiára való bejutást tekintették s így a tanárok gyakran váltakozván, szinte életfeltétele volt az iskolának, hogy legalább tanulói érezzék összetartozandóságukat. Érthető hát az a visszahatás, mellyel különösen eleinte a Comenius reformjai a tanárok és tanulók részéről találkoztak, kivéve a már említett Tolnait, aki már külföldi tanulmányai alatt megismerkedett Comenius didactikai munkásságával.

Comenius a Rákóczy Zsigmodnak átnyújtott tervezet alapján Patakon a „*Schola Pansophicát*“ akarja megteremteni, melynek jelszava, amint már említettük: mindenkit minden dologra, általános módszerrel tanítani (*omnes, omnia, omnibus*), mégpedig keresztyén szellemben, mert az igazi

boldogságot csak abban lehet feltalálni. Először az érzéki dolgokat kell tanítani s csak azután lehet beszélni a tanulók előtt az emberről, az Istenről, általában az értelmi tevékenységet igénybevevő dolgokról. Itt is hangsúlyozza a szemléltető és gyakorlati oktatást. A tanulók a kiszabott penzumok mellett rendkívüli foglalkozást is végezzenek; magánolvasást, megengedett játékokat, amelyek testileg-szellemileg fejlesztik az ifjút s amelyeknek a gyümölcse hasznos útravaló az életre is.

Comenius hozzáfogott céljainak megvalósításához, mely Patakra való jövetele óta „Latiumnak a Tiberis mellől a Bodrog partjára való átültetése“ volt. Az egymásután felállított új osztályokat egy felavató beszéddel nyitja meg, melyekben főleg a saját nézeteit igyekszik megértetni hallgatóival, sőt védi a támadásokkal szemben, másrészt az ellene forduló állításait cáfolja meg. Könyveket is ír, részint ugyanerre a célra, részint iskolai használatra. Ő maga ugyan nem tanított, de felügyelt, hogy a tanárok az új módszer szerint tanítsanak. Nem lehet említés nélkül hagyni itt irt, sokáig a legelterjedtebb, az iskolákban a legtovább használt könyvét az „Orbis Pictus“-t, a „Látható Világ“-ot. 152 képből áll ez a könyv s mindegyik kép alatt a tárgy pontos megnevezése, leírása. Hogy mily nagy megbecsülésben állott ez a műve, érdekes megemlíteni az egyik iskola rektorának a nyilatkozatát: „Aki jobbat keres, miután megtalálta a legjobbat, az rosszabbat keres.“ Belátták tehát mások is, hogy micsoda nagy jelentősége van az oktatásban a szemléletnek. Ennek a tudatában rendezte Comenius az iskolai színjátékokat. 8 szindarabot taníttatott meg a tanulókkal s célja volt vele az emlékezet gyakorlása, a szorgalom élesztése, a szülők gyönyörködtetése s egyszersmind az ifjú tehetségek kiismerése. Munkássága áldás volt az iskolára s érdeme elvitathatatlan a pataki iskola újjáépítése körül.

Comenius pataki munkásságának politikai célzata is volt. Magyarországon s különösen a Rákóczyak birtokán sok cseh-morva száműzött élt s ezek sorsát mélyen fájlalta a nagy pedagógus. Ezért, mint már fentebb is láttuk, nagy reménységet helyezett a protestáns fejedelmi családba hazája felszabadítása érdekében. Megértjük mi a száműzöttek visszavárgását az anyaröghöz s annak a Drabik Miklósnak,

Comenius egykori tanuló társának a próféciáit, aki szabadulást hirdet rabtestvéreinek. És Comenius nagy reményeket fűzött a jóslatokhoz. Honvágya fűti belülről s még a különben is kalandos természetű fejedelmet, II. Rákóczy Györgyöt is ösztönzi röpirataiban a Habsburgok megtámadására. Ezért a kegyes lelkű fejedelemasszony megfeddi az öreg ábrándozót. Comenius szomorúan tapasztalta, hogy a tanulókkal nem tudja a kívánt eredményt elérni. Nem bizony, mert idegen létére nem tudott a magyar fiúk lelki világába behatolni, viszont azok sem értették meg őt s bizonyos idegenkedéssel fogadták reformjait. Már jóval előbb meghalt Rákóczy Zsigmond is, aki neki legnagyobb pártfogója volt. Mindezek, meg más okok miatt Comenius távozott Patakról s 79 évi földi pályafutása után 1671-ben, Amsterdamban fejezte be viszontagságos életét.

Búcsúbeszédéből látjuk, hogy nagy aggodalmak között hagyja itt az iskolát. Félti az előbbi állapotokba való visszaeséstől, ezért a kegyes fejedelemasszonynak kiváló gondjaiba ajánlja. Aggodalma nem volt alaptalan. Távozása után nemsokára meghalt a jólelkű nagyasszony. Megindulnak Lipót alatt a nagy vallásüldözések. A pataki iskola a megpróbáltatás éveit éli. A tanárok és tanulók, mint addig, úgy ezután is idegenkedtek az új rendszertől.

Azonban azok nem mehettek feledésbe. Fennmaradtak s abban a szellemben fejlesztették az iskolákat. A tanításban a fogalmak világát a képek világa s a gyakorlati módszer foglalta el. A cél ma már teljesen az általános műveltség adása s erkölcsös nevelés. Egyforma fontosságuk van már a human és real tudományoknak is a középiskolákban. És mindezeket már ezelőtt 300 évvel lelkesen hirdette egy nagy pedagógus, Comenius Amos János. Elfeledhetjük-e hát ennek az embernek a nevét, aki az emberiség boldogítása céljából oly magasztos elveket tanított? Nem halhat meg az, ki milliókra költi dús élete kincsét! Mi, Patak neveltjei pedig a nagyjaink iránti tisztelet legmagasabb fokú megsértését követnének el, ha megfélemedkeznénk arról a férfiúról, akinek vezetése mellett a pataki iskola a maga nemében első volt az egész Magyarországon.

A három bástya-torony.

Áll a bástyán három csonka-torony,
Régmúlt időkbe hosszan visszánéz,
Úgy mered föl e barna büszke rom
Az ég felé, mint kéz, mely ütni kész.

Bodrog vize suhan alatta el,
Magyar könnyüből tart tükröt neki,
„Hajh Rákóczi, Bercsényi!“... panaszos
Hangon a tájnak ezt énekeli.

Három dacos, tiltakozó torony,
Szörnyű, mit látsz: trianoni határ.
Dölj le a habba néma, csonka rom,
Vagy kiáltsd el: „magyar, a Tátra vár!“

Zsuffa Tibor

VIII. oszt. tan.

A keleti kapu.

Sötét arcán az éjnek ott reszketett már a hajnal csókja. Fülemile ajkán a berekben felzendült a nap királyindulója. Zengés-bongás kezdte felváltani a csendet. A csillagok egymásután hunyták le pilláikat. A Bodrogeköz síkján, mint a lágy takaró, hullámszórt a rózsaszínű pára. Túl Patakon, a Király-hegy csúcsán, ott ragyogott már az aranyos sugár.

Száz szónak is egy a vége: itt a reggel. A történetíró ezen a napon azt jegyezte az események elé, hogy: 1712. június 22.

Már a templom tornyán is ott játszik a fény. Kelet felől, az Alföld tengerének túlsó partján, virágillatos fürdőjéből kilép ragyogva, pompásan, frissen a júniusi nap. Száz ok is volna, hogy az emberek tapsolva köszöntsék.

De itt valami nyomottság uralkodik az egész városon. (Ki tudja merre jár, aki felemelte: dicső fejedelme?) Még senki sincs az utcán. Máskor ilyenkor már nyüzsgött rajtuk a nép. Ki tudja, mi van a levegőben? Ki tudja, mi fog történni addig, míg a nap az ellenkező oldalon lenyugszik? Mióta elment a fejedelem, szinte naponkint jött az újabb, meg újabb veszedelem. Megérzi már azt előre a pataki lélek.

Tegnap este a városba érkezett Kossovics Márton, másodalispán. Aztán az egrí kanonok, az újhelyi, meg a mádi plébános. Meg még egy csomó ilyenféle ember. Ki tudná, vagy győzné a nevüket felsorolni? A várba mentek. Ott bezárkóztak egy szobába és tanácskoznak nagy titokban. Úgy látszik, valami rosszban törik a fejüket. Csak az a jó, hogy ebben a szenvedő városban már a falnak is füle van.

— Keljenek már fel kicsikéim! költi Erzsi néni szeretettel a maga kis diákjait. Olyan jó idő van, hogy ilyenkor kár lenne lustálkodni.

A fiúk kidörzsölik szemükből az álmot és hozzákezdnek az öltözködéshez. Sietnek is egy kicsit, hogy hamarabb kész

legyenek. (Úgy látszik, a diákok már akkor is szerették a reggeli friss levegőt.)

Hozzálátnak aztán reggelizni. Még vajjas kenyeret is ad nekik a néni, miközben elkezd beszélni:

— Tudják, itt volt tegnap este a Rozi. A várból jött szaladva, hogy hát ott van a Kossovics úr, meg ez, meg az, meg amaz, a plébános úr, oszt arról tanácskoznak, hogy ma elveszik a mi nagy oskolánkat, odaadják a jezsuitáknak. Katonákkal jönnek. Erőszakkal is elfoglalják. Csak azért nem szóltam tegnap, hogy jól tudjanak aludni.

A három diák először még csak nyugodtan evett, de aztán torkukon akadt a falat.

— Úristen! hiszen az lehetetlen!

Nosza, hárman háromfelé mentek. Diáklakásról diáklakásra. Fél óra múlva már mindenki tudta, mi készül a várban. Eljutott az előljáróság fülébe is.

— Készüljünk hát mi is a fogadásukra!

Lett nagy sürgés-forgás. A diákok itt is, ott is csoportokba verődnek és élénken vitatkoznak. A kisebbek hozzásimulnak a nagyobbakhoz s úgy hallgatják azokat. A professzorok szobájában is nagy a zaj. Ott is élénken vitatkoznak. Nyilik az ajtó. Egy szegyenlős arcú ember surran ki rajta. Ez hozta Kossovics üzenetét, ez vízi most az igazgató levelét.

A diákok az iskola udvarán várnak izgatottan.

— Nem engedjük az iskolát!

A nagyobbak köveket gurítanak a keleti kapuhoz. Itt van a bejárat. Tizenhat nagy diák künn marad az úton, hogy tiltakozzék az erőszak ellen. Kezükből a Pálffy János által adott védőlevél, mely a királyi oltalomról szól. A többi bezárja a kaput és torlaszt emel mögötte. Az apró mendurok a zsebeiket rakják tele kavicsokkal. Szükség lehet még ma erre.

— Nem engedjük az iskolát!

Az egyik diák — szegény jobbágy fiú — odamegy az iskola falához. Megöleli, megcsókolja:

— Nem engedlek, drága édesanyám!

Pereg már a dobszó, zeng a trombita. Jönnek a katonák a vár felől. Mint a halottas ének, úgy hallik ez a diákfüleknek. De felvetik a fejüket, bátorsággal telik meg a szivük.

— Nem hagyjuk elvenni az iskolát! Nem engedjük az édesanyánkat!

A katonák kinn a kapu két oldalán sorakoztak fel. Úgy állanak mind, hogy meglátszik rajtuk, mennyire nem kedvükre való a dolog. De meg kell csinálni. Parancs, parancs!

Kossovics középen áll. Odaszól a tizenhat diáknak, akik a kapu előtt állanak:

— Még egyszer felszólítom magukat, adják át szép szerével az iskolát, különben elveszem hatalommal.

A fiúk felmutatják a levelet s egyhangulag azt mondják:

— Bennünket ez véd! Aki minket bántani mer, a királyt sérti meg!

Kossovics intett a hajduknak. Azok neki feküdtek a kapuknak, hogy betörjék. De a kapu nem engedett. Ide ugyan nehezen megy be az erőszakos vendég.

Az egész várost felizgatta az erőszak híre. Csődület támadt az utcán. Odagyültek a diáktartó Örzse nénik, Jutka nénik. Kovácsok a kis kalapáccsal, csizmadiák a lábszíjjal. A kenyérsütő asszonyok úgy jöttek ide bámulni, hogy a piszkafa is a kezükben maradt. Egy sereg asszony mosott a Bodrogon. Ezek is úgy siettek, hogy a sulykot is elfelejtették letenni. A vízfordó lányok dehogy is mentek volna haza a tele vedrekkal. Már ezt az istentelenséget csak meg kell nézni nekik is. Ki lenne tanú majd a végítéletkor?

Hiába erőlködtek a hajduk. Nem tört be a kapu. Magától meg nem nyílt. Rettenetesen mérges lett a másodalispán. A báméskodók pedig nevettek, már amennyire mertek. Mit, hogy még őt, a vármegye hatalmasát kinevetik? No, megálljatok csak!

— Szaladjatok le a molnárokért! Hozzanak fejszéket!

A tizenhat diák közül ismét előáll a legöregebb s azt mondja:

— Tiltakozunk az erőszak ellen! Ne bántsanak minket! Itt az oltalom-levelünk. Jelentsék a királynak, hogy mit mondtunk. Ha ő parancsolja, átadjuk az iskolát, de addig nem! . . .

Ezalatt megérkeznek a molnárok és nekiesnek a kapuknak. A diákok zúgnak. Átragad a zaj a tömegre is. Nyugtalan mozdulatok kísérik a szavakat.

— Adsza csak lelke az a vizet! — kiált Erzsi néni. Azzal már fogja is, ha fogja, hát önti is a legszorgalmasabb molnár nyakába.

— Nesze, vízi patkány. Vízrel jár a malom . . .

Megmozdul a bámész tömeg. Vedrek emelkednek, vizek zuhognak. A kisdíákzsebekből kirepül a kavics. Jégeső, felhőszakadás.

Munkához látnak a kormos piszkafák. Feketévé lesz a molnárok fehér háta. Odaugranak hát a mosóasszonyok is, hogy megfehérítsék a körtefasulykokkal. Csihi-puhi, puff-paff! addig, amíg van kit. A lábszój is csattant egyet-kettőt. Nem is a molnáron, hiszen komák voltak, de Kossovicsékkal nem állottak semmi rokonságban se a csizmadiák, se a jó kovácsok. Úgy belejöttek a munkába, hogy akár két napig is birták volna pihenés nélkül. De öt perc se telt talán el, már tiszta volt a keleti kapu környéke. Még a katonák is tovább léptek. Úgy vonultak el trombitaszó és dobpergés nélkül, mert se a dob, se a trombita nem tud olyan gyorsan szólni, hogy a lépteikkel összevágott volna.

Az asszonynépek még visszamaradtak egyideig. Ha már ennyit tettek, megvárják, míg tiszta lesz egészen a levegő. Itt akarnak lenni, ha még újra ide találának jönni. Nem jöttek azok. Örültek, hogy elmehettek. Kossovicsnak, meg a plébános uraknak különben még az a kellemetlen dolga is következett az esetből, hogy a méreg, mely szivükben felferjedt, szintén velük ment és ette őket . . .

Nyitják már a kaput. Csikorog a zára. Gyönyörű muzsika ez a csikorgó hang. Fenn az égen Isten napja mosolyog, ide-lenn a diákszemek ragyognak, meg a vitéz asszonyoké. Ezek is megnyerték a „pataki“ nevet, Valami igen boldog érzés egymás nyakába hajtja a bennlevőket, meg a kintieket. Úgy örülnek egymásnak. Vagy talán a jó ügy diadalának . . .

Erzsi néni is csak azon veszi észre magát, hogy három kis diák csókolja a kezét.

Kántor László

V. o. t.

Simándy István, Patak „Hatvani“-ja.

Négyszáz év és emlékezés. Mennyire egy fogalom. Viszszanézőnk a nagy út után s a csodás múlt gyönyörű látványa egy percre megállit. Nézzük, nézzük azt az eget, melyet egykor annyi felhő borított, s amely most száz meg száz csillagjával figyelmeztet a múltra s bátorít a jövőre. Minden csillag beszél, mert élnek ők: iskolánk nagyjai, a régmúlt fénypontjai. S messze, nagyon messze csodás fényességgel ragyog egy kis csillag. Ez a csillag a Simándy Istváné. Csodálatosan ragyog, mert genie volt s azért kicsi, mert rövidre szabták élte fonalát a párkák.

Életéről keveset tudunk, s e keveset is jóformán a száj-hagyomány őrizte meg. Csodálták, nem értették meg koruk modern pedagógusát s kísérleteit, melyekkel először próbálta hazánkban a bölcelet helyett kísérleti módszerrel tanítani a fizikát, az ördöggel való cimboráskodásnak tartották. Méltó utóda Comenius Ámos Jánosnak, a világhírű pedagógusnak, aki 1650—54-ig a pataki iskola tanára s a nevelés vezetője volt s aki először hangoztatta a szemléltetés fontosságát. (*Orbis pictus, Opera didactica, Scola ludus seu encyclopaedia viva.*) Mikor Simándyról emlékezünk, úgyszólván hazánkban az igazi fizika-tanítás születésnapját ünnepeljük, mert oly fontos e téren a kísérleti módszer behozatala. Nagy kár, hogy az oly nagyokat ígérő élet idő előtt kettétört. Simándy Istvánt 1708-ban választották a pataki iskola tanárává. Állását 1709 január 13-án foglalta el. Ez időben mindenütt tért hódít a Galilei által megindított mozgalom: mindenütt kezdtek rátérni a szemléltető kísérleti módszerre. A sárospataki főiskola, mely évszázadokon keresztül nemcsak a tudományok akadémikus hirdetője, hanem a felvilágosodás képviselője is volt, kiküldte tanárát Belgiumba és Hollandiába, hogy a fizika

tanításhoz szükséges eszközöket szerezze be. Simándy István megfelelő megbízatásának s több oly eszközt szerzett be, melyek a fizikai szertárban ma is megvannak: Senguerd szerint javított légszivattyú (Leyda 1708), melyet 1900-ban a párisi kiállításon kiállítottak. A légszivattyúval egyszerre hozta Leydenből a Musschenbroéék-féle pyrométert is, továbbá „Horodicticum Meridiále“-t, mellyel a zóna és a tényleges idő közötti eltérést lehet corrigálni. Valószínűleg a Simándy István szerzeményei a légszivattyúhoz való sárga réz, magdeburgi féltékék, mert ráillenek a légszivattyú csavarára, továbbá egy Héron labdája sárgarézből, 1 drb toldalék csővel s egy rézszájú üvegcső. Ő szerezte be a bűvös kamarát, a laterna magicát, s hozzávaló üveglapokra festett képsorozatot (18 drb), mellyel az úgynevezett ködtátyol képeket vetítette. Főleg e vetített képekkel ejtette bámulatba babonás hallgatóságát, kik aztán Mágusnak nevezték.

Legnagyobb érdeme kétségtelenül az, hogy legelőször ő látta meg a szemlélet nélküli tanítás hátrányait, s kísérleti tanításával Hatvani Istvánt, a debreceni egyetem ez irányban működő híres professzorát 40 évvel megelőzte. Hogy neve még sem olyan közismert, mint azé, annak oka a könyörtelen pestis, mely nem engedte, hogy egy évnél tovább dolgozzon iskolánkban. Ez egy év alatt óriási munkásságot fejtett ki nemcsak — mint már láttuk — a fizika tanítás terén hozott be újítást, hanem eddig nem tanított tárgyakat is kezdett előadni: a természetjogot és népjogot, mint „különös tudományt,“ Puffendorf Sámuel „De iure naturale gentium“ című műve alapján. Felvilágosodott nagy újító volt tehát. Iskoláját, melyet ez egy év alatt a kor igényeinek megfelelő intézetté akarta tenni, tisztárs nélkül igazgatta. A maga tovább képzésére is nagy gondot fordított. Szép könyvtára volt, melynek 294 kötetét a főiskola könyvtárára hagyta. Főleg theologiaiak és bölcséletiek e könyvek, melyek megvilágítják tulajdonosuk tanulmánykörét.

Csak tisztelettel adózhatunk iskolánk több mint 200 év előtti fizika tanárának s az itt eltöltött fáradságos, de szép gyümölcsöt termő évéért, s csak sajnálhatjuk, hogy ez a vasakarató és nagy szorgalmú ember csak egy évig dolgozhatott Patakon, mert a pestis 1710-ben elragadta a nagy jövőt ígérő életet.

E képeket idézi elő lelki szemeink előtt Simándy István csillaga. Még állunk egy pillanatig a múlt nagy, lenyűgöző hatása alatt, aztán megindulunk, megyünk tovább s célunk egy új 400 esztendő.

Gutper István

VIII. o. t.

Források: Ellend József: A sárospataki főiskola kétszáz éves fizikai múzeuma.

Szombathy János: A sárospataki főiskola története.

A sárospataki főiskola fizikai múzeumának leltári naplója.

Milleniumi értesítő.

Fáy András pataki diáksága.

Iskolánk dicsőséges nagyjainak névsorában tisztos helyet foglal el Fáy András, kit Tóth Lőrinc a Kisfaludy-Társaságban tartott emlékbeszédében „irodalmunk és közéletünk Nesztora“-nak nevez. És ez a megállapítás teljes mértékben ráillik Fáy Andrára, ki hosszú élete alatt mindig aktív tagja, hasznos munkása volt a magyar társadalomnak s úgy az irodalom, mint a közélet terén maradandó emlékek hátrahagyásával tette örökéltűvé nevét.

1786 május 30-án született Zemplén megye Kohány nevű falujában ős-nemesi családból. Gyermekéveit nagyapjánál Gálszécsen tölti el. Már itt megkezdődik kapcsolata a pataki iskolával. Hatéves korában ugyanis egy Péterfi János nevezetű pataki diákot hoznak hozzá nevelőül, azonban a házi nevelés nem vált be s édesapja 7 éves korában, 1793 május 30-án beadta a sárospataki iskolába, mely ekkor Magyarországon a legnemzetibb s legszabadabb szellemű iskola volt.

A sárospataki iskola ekkor reneissancát élte. A felújulás korának irodalmi, társadalmi és politikai megújódást hozó folyamata ugyanis főiskolánkat is magával ragadta. (Irodalmi felújulásunk vezére: Bessenyei György pataki diák volt s az iskola tanári karával levelezést is tartott fenn.)

E folyamaton azonban nem maradt meg medrében, hanem az 1791-es vallásügyi törvény hatására áttörte a gátakat s ez iskolánk történetében fontos újításokat hozott létre. A XXVI. törvénycikk 5. §-a ugyanis a protestáns iskoláknak autonómiát adott s megengedte, hogy tanulóik számára külön tanrendet készítsenek.

Főiskolánk kihasználta az engedélyt s 1792-ben az ifjúság folyamodványban kéri az egyházkerulettől a természet-tan magyar nyelvű előadását. Az egyházkerület erre engedélyt ad s az immár 300-ados magyar iskolában a magyar ifjak hosszas küzdelem után (horribile dictu!) anyanyelvükön

hallgathatnak egy tantárgyat. (Már 1776-tól volt egy magyar nyelven előadott tantárgy, Magyarország földrajza, ez azonban még nem volt nagyjelentőségű, mivel az uralkodó szellem latin maradt.)

1796-ban pedig új tantervet készít az előljáróság, mely elrendeli a magyar nyelv tanítását s az akadémián is kimondja több tárgy magyar nyelven való előadását.

Iskolánk ez évben úgy tanulóinak számára (1.400—1.700), mint nivójára nézve Magyarország első iskolája volt.

Ebben az életerős nemzeti szellemtől duzzadó iskolában szerezte Fáy egyéniségének azokat az értékeit, melyek képessé tették az élet színpadán való olyan szereplésre, melyért — Tóth Lőrinc szavaival élve — megérdemli a faja művelődésére nagyszerű hatást gyakorló lelkes író s a buzgó „tethazafi“ cserkoszorúját.

Dávid Péternél, a nyugalmazott ref. kántor-tanítónál lakott mostohatestvérével, Ferenczel és tanítójával. A szerető nagyanya kedveskedéseitől elkényeztetett gyermek először, különösen mivel szigorú nevelője volt, ki még meg is verte, nem jól érezte magát Patakon. Azonban nemsokára megkedvelte a diákéletet s szorgalmával és tehetségével csakhamar kitűnt társai közül. Sinka Mihályt, az erőszakos s kissé nyers nevelőt, egy Kovács István nevű lelkiismeretes ifjú váltotta fel, ki a gyermekben felismerve a tehetséget, nemcsak az iskolai tárgyakra tanította, hanem mindenben segítségére volt, ami az ifjú titánt érdekelte. Fáy később is tisztelettel emlékezik meg — mint az „Óramutató“ előszavában mondja — „az általa igen tisztelt nevelőről, kinek szülei után legtöbbször tartozik“. Egész 1799-ig Kovács irányította fejlődését; első olvasmányait, Pálóczy Horváth Adám „Hunniás“-át, és „Holmi“-ját, Kazinczy fordításait és költeményeit ő ismerteti meg az ambiciózus diákkal. A diákok közül legjobb barátai voltak Ragályi Tamás, Ferenczy Lajos, Mocsári András és Cserépi Károly.

Tanították az alsó négy osztályban (lector, coniugista, grammata, syntaxista) Pongó Márton, Bodoló Imre, Balogh Ábrahám és Törös Bálint esküdtek, kik a theologia elvégzése után, mint legjobb (primariusok), visszamaradtak az iskolánál az algimnáziumban tanítani s a közérkölcösiségre ügyelni. A még Patakon végzett két felső osztályban Váradi Pál és

Gelei József tanárok tanították. Geleit, ki nevét a Robinson fordításával örököltette meg, egykor betegsége alatt a 12 éves ifjú hetekig sikeresen helyettesítette.

1799-ben édesapja a német nyelv elsajátítása végett a pozsonyi evangélikus lyceumba adja. A pozsonyi három év alatt meg is tanulta a németet s német, angol, francia írókkal ismerkedett meg (természetesen német nyelven). A német város s a német iskola (tanárai közül csak kettő törte a magyar nyelvet) káros hatással lett volna Fáy magyarságára, ha nem foglalkozott volna az általa tisztelt s mintának tartott Kazinczynak, ki távolról rokona is volt, költészetével.

Nagy hatással voltak rá az 1802-es országgyűlésen hallott szónoklatok, melyeken már a reformok mindent magával ragadó viharának előszele volt észlelhető.

A gimnáziumi tanulmányokat elvégezve Fáy, jogot hallgatni Patakra jön vissza 1803-ban.

Ebben az időben a pataki jogakadémia első helyet foglal el hazánkban. Jogakadémiánk fényét Kövy Sándor kir. táblai ügyvéd adta, ki mint a magánjog professzora, országos hírnévre tett szert s az egész hazából vonzotta Patakra a jogot tanulni akaró ifjúságot. A törekvő, nagy ifjúság azonban nem elégedett meg a jogtudomány elméleti ismeretével, hanem a gyakorlati elsajátítás céljából Kövy vezetésével megalapította a „Páncél-vármegyét“. Ez a vármegye, helyesebben ország, egész külön állammá szervezte a jogászságot. Volt felső- és alsóháza, királyi táblája, törvényszéke, megyéje, főispánja, alispánja, főjegyzője, táblabírója, szolgabírója, esküdtje, stb., stb. Tartottak országgyűlést, tisztújításokat s különféle kitalált ügyeket és pereket bonyolítottak és folytattak le. A Kövy előadásai mellett a Páncél-megyének volt a legtöbb érdeme abban, hogy a Patakról kikerült jogászok már mint képzett ügyvédek és bírák léptek ki az életbe.

A jogot Fáy két év alatt végezte el. Az első év alatt (1803—4) betegsége miatt keveset tartózkodott Patakon és nem is kollokvált. A második évét annál sikeresebben végezte. Itt is az elsők közé tartozik (tanulmányi szempontból negyedik) s úgy Kövy, mint társai kedvelték. Népszerűségét bizonyítja az is, hogy Páncél-megye első alispánjának őt választották meg egyhangúlag. Kövyn kívül tanárai: Rozgonyi József, ki mint a philosophia professzora emelkedett országos

hírnévre, Szombathy János és Porkoláb István. Legjobb barátságban rokonával, a szintén irodalmi hírességű Szemere Pállal volt, kivel már Pozsonyban is együtt lakott s kinek nagy szerepe volt Fáy kifejlődésében.

1805 júniusában Fáy elhagyta az ősi falakat s elindult az élet sokat ígérő és keveset adó országútján, hogy bizonyoságot tegyen a pataki iskola életre-tanításáról s megmutassa, mit tud alkotni a pataki diák.

Mert bár elvégezte a jogot, formailag megszűnt pataki diák lenni, lelkében egész haláláig (1864 július 20-ig) ott izzott a pataki diákság felelőségteljes és tette serkentő érzése. A pataki puritán, magyar, vallásos nevelés világlik elő műveiből, műveinek nemes eszményeiből, az azokban kifejezésre jutott életelveiből. A pataki diák szólal fel eredményesen a megye- és országgyűléseken a nép s az igazság érdekében. A pataki diák fáradozik az emberbaráti intézmények (Első Hazai Takarékpénztár, lelencházak, stb.) felállításán. A pataki diák munkálkodik úgy, hogy egy barátja méltán nevezi „a haza mindenese“-nek s hogy élete végén, visszatekintve munkás életére, minden öndicséret és kérkedés nélkül mondhatja működéséről: „Használni! vala életem minden törekvése, jelszava.“

Gutper Imre

VI. o. t.

Sárospatak értéke irodalmunkban. Patak és Tompa Mihály.

Feladatunk első része kissé különösen hangzik. Tényleg bárki felteheti a kérdést: lehet-e ily értelemben problémát adni? Lehet-e általában Patakot értéknek nyilvánítani irodalmunkban?

Sárospatak értéke főleg abban a dicsőséges munkában gyökerezik, amit iskolája, az immár négyszáz éves főiskola végez. Mert táplált ez az iskola e négyszáz éven át hit-, erkölcs-, és tudományvirágokat, nevelt erőket, tudósokat, hitébresztőket, nemzetvizsgálókat s acélos magyar jellemeket.

Most már az a kérdés: lehet-e speciálisan irodalmunkban nyilvánítani értéknek Patakot, illetőleg Patak legnagyobb értékét, a főiskolát? Mert amit e tekintetben elmondhatunk, az jó százalékban a főiskola munkája s csak másodszerep jut általában Pataknak.

S Patak és iskolája adott egyéni értékeket, sokat és sokszor mély, átalakító hatású s legtöbbször Patak „genius loci“-ja által átalakított értékeket. Patakról egy hálás, tehetséges tanítványa így beszél: „Keletre van a szőke Bodrog, mögötte terül a végtelen Alföld, mint egy zöld óceán, északra Újhely kéklő hegysátorai őseink beköltözésére emlékeztetnek, nyugaton sötét erdőkkel borított hegylánc nyúlik a legtündéribb napnyugvással . . . Mily bályos vidék . . . s mily nagy emlékezetek!” (Szemere B.: Naplói.) Ehhez járul gazdag és dicső történelmi múltja, történelmi nagyságainak hűsége és hite, rányomják ezek egyenként és összességben Patak genius locijának speciális bélyegét arra az emberre, annak gondolkodására, érzésére és szellemére, aki egyszer Patak táplált gyermeke s a pataki iskola növendéke volt.

Patak genius locija speciális irányfordulást ad az itt fejlődő léleknek, elősegíti s a maga szellemének megfelelően

átformálja a fejlődő tehetségeket, de mindig az öntudatosság, a szabadelvűség, a hazafiasság és a vallásosság jegyében. Nem Taine, korántsem Buckle elméletét akarom én ráhúzni fejtegetésemre, csak kifejezni azt, hogy ha vannak irodalmi értékeink, melyeket Patak és iskolája termelt ki, úgy azokon és azok művein, szellemi termékein meg lehet tapasztalni Patak genius locijának hatását, átformáló munkáját.

Mert a természeti szépségekkel megáldott vidék, az annyi vérrel áztatott hely, az annyi mohlepte, de dicsőségről regélő régi-régi kő már külsőleg is elfogja az egyszerű, természetes érzésekkel s ésszel bíró egyént is, hát még azt a kicsiny serdülő tehetséget, akiben csak még szunnyadozik a majd hatalmasan munkálkodó ész ereje, vagy akiben még csak most kezdi szárnypróbálgatásait a majd nagyszerű melódiába és rímbe olvadó érzés. Valahogy már a külső adottság is rábirja azt a szunnyadó genialis észet és isteni szikrával beoltott érzést a jóra és szépre, s elindítja a tenni-akarást, a teremteni óhaját irányában. Ahogy Shakespeare mondja gyönyörű gondolattal:

„És életünk a sokaságtól távol
Hangot talál a fákbán, könyveket
A csobogó patakban, a kövekben
Beszédeket és mindenben csakis jót!”

De ezek csak külső adottságok, ihlető motívumok. Hát még mennyi itt a belső motívum: multszeretet, faj-, hazaimádat, öntudatos kálvinista hit s ezek mind-mind egyenként és összességben megteszik a hatást az itt fejlődő tehetségekre, főleg pedig írói és költői hajlamú emberre.

Az innen kikerült, az itt megerősödött, vagy az itt már dolgozó tehetség megkapta szinte észrevétlenül azokat a külső és belső motívumokat, melyek rugóivá lesznek egész élete munkálkodásának.

A pataki iskolából kikerült írók közös vonása, hogy műveik által nemcsak irodalmunkat gazdagították és nemcsak eszméket, gondolatokat adtak, hanem művük minden lapja, minden sora ontja magából a haza-, faj-, természet- és multszeretet aranyugarait. Minden művük egy-egy erő és hit kútforrása.

Újabb irodalmunknak is nem egy acélos magyar jellemű, mély érzésű és nagytehetségű író és költőt adott.

Hadd fejezzem be problémám első részét Szemere szavaival:

„Itt kezdtem felfogni minden csodálatosságával a világot, itt tanultam imádni s szolgálni az emberiséget, itt gyúladtam szerelmére a szabadságnak . . . s ti, akik ott most tanultok, mint egykor tanultam én, és az ifjú kebel tiszta kegyeletével meglátogatjátok váromladékának ama csonka tornyát kelet felé s ottan éjjelenként egy szellőt nyögelni hallatok, tudjátok meg, hogy az egy visszavágyó számüzöttnek panaszhangja.“ (Számüzetési naplójából.)

* * *

Az elmondottak után hozzáfoghatunk problémánk másik részéhez: Tompa és Sárospatak. Megvizsgálom a zsenge tehetség belső lelki átalakulását az adottságok, a milió hatása alatt.

1832-ben, 15 éves korában került Tompa Patakra. Messze, Gömör regényes vidékéről jött Tompa a természeti szépségekben szintúgy gazdag Patakra. Ide hozta magával a benne szunnyadó költői vérét, szegénysége, árvasága miatt ösztönyszerű szerénységét. Nehezek voltak ezek a kezdetek, nehéz volt egy szegény árva gyerek sorsa; de csakhamar magára talált, csakhamar barátja lett a vidék vadregényes tájának, a Bodrog lápos szegélyének, a mohlepte köveknek. Árvasága, szegénysége kifejlesztette benne az elhagyatottság érzetét s ez zárkóztatta tette, önmagában tépelődő lélekké fejlesztette. De valahogy ne gondoljuk, hogy Tompa nem élt itt igazi diákéletet. Az akkori pataki diákélet nagyon eleven, mozgalmas volt s Tompa sem vonhatta ki magát ebből az életből. Benne volt ő is nem egy jókedvű, dalos természetű, pajzán szellemű diákkörben.

Lassacsckán feledte az árvaság, a szegénység nyomasztó terhét s átadta magát teljesen a gondtalan pataki diákéletnek. Főleg pedig akkor, amikor visszajött tanitóságából, megerősödve testiekben és anyagiakban is. T. i. Tompa, hogy enyhítse anyagi gondjait, két izben megy ki falusi tanitóságra. E tény csak fejlesztőleg hatott reá. Megismerte a falu népét, szedte ajkaikról az ősi regéket, meséket s mikor haza jött, már mint pataki diák feldolgozhatta őket költői formában.

Itt Patakon is többet hallott s már itt szép gyűjteménye

volt ezekből a szép regékből, mondákból. Már itt kapott megfelelő ihletet, hangot és érzést, hiszen a régi mult, a mohlepte kövek, a sok történeti emlék oly világot varázsoltak ifjú költői lelke köré, melynek hangulata megfelelő volt a népregék, mondák hangulatának.

Nótás kedvét itt szerezte meg a pajzán, daloskedvű diákkörökben.

Ábrándvilága itt alakult ki ihletetté az emlékek, a szép múlt hatása alatt.

Álmodozó természet-szeretetét, amit a vadregényes Gömörből hozott, itt fejlesztette ki és mélyítette ki a vidék szépsége, a Bodrog titokzatos, lapályos, bozótos vidéke.

Mult és a régi szellem szeretetét itt szívta magába, törhetetlen kálvinista hitét Patak tette öntudatossá és egyuttal mélyebbé. Már itt fejlődött ki édes bánata s menekült vele a pataki hegyekbe, a Bodrog sűrűségébe. Árvasága, pataki szegény sorsa visszahúzódnásra készítette és tette őt önmagában tépelődő lélekké, innen van olvadó ábránddal összekötött, borongós és merengő lírája.

A falu ábrándos, tehetséges ifja itt megkapta mindazt, ami költészetére csak jó hatással volt és csak fejlesztette azt. Büszke volt Tompa Patakon az iskolájára, de még büszkébb Patak és iskolája Tompára. Hogy ez a mély, ez az ábrándos, ez a hívó, dalos kedvű, borongós hangulatú, nemzetvigasztaló költő az övé. Szobrot állított emlékének, de ez csak külsőség; szelleme élni fog örökké az örök pataki diáknak.

A mienk volt és lesz, mienk valója, emléke és költészete s e négyszáz éves Alma Mater büszkén tekint az örök pataki diák és költő szobrára.

Bakos József

VIII. o. t.

Egy volt pataki diákról, Izsó Miklósról.

Azt szokták mondani, hogy az igazi művészi tehetség mindig megszerzi magának az érvényesülés útját. Lehet, hogy ez a megállapítás helytelen, de mivel helytelenségét lehetetlen bebizonyítani, idővel az ilyeneket el szokták fogadni.

Hiszen miért ne fogadnák el? Ki tudja azt már, hogy néhány évtizeddel ezelőtt hány nagyrahivatott tehetség pusztult el, részint a környezet rideg művésziatlensége, részint a megfelelő anyagi támogatás hiánya miatt? Ki tudja, hányan enyésztek el anélkül, hogy művészi hivatásukról csak halvány sejtelemmel is bírhattak volna?

Ez a veszedelem talán egyik régebbi művésznk felett sem lebegett oly fenyegetően, mint Izsó Miklós, volt pataki diák, a legmagyarabb szobrászművész felett.

Már harminc éves elmúlt, midőn főművét megalkotta s igazán csak az isteni Gondviselésnek lehetünk hálásak, mely megővta hazánkat attól, hogy sírba nem vitte eredeti, magyaros izű és őszerejű tehetségét az arról való bizonyosságtétel előtt.

Izsó Miklós 1831 szeptember 9-én született a borsodmegyei Disznóshorvátiban.

Tizenegy éves korában szülei Patakra hozták. Már itt jelentkezett művészi hajlama s már ekkor kezdett ábrándozni a művészeletről, de hogy azt elérje, semmi sem biztatta. Jó diák volt s még ez is válaszfal volt közte és álma között, hiszen akkoriban művész és naplopó egy fogalom volt.

Ha most visszatekintünk diákpályájára, akkor látjuk azt a nagy veszedelmet, mely őt Patakon fenyegette. Hiszen veszélynek kell ebben az esetben neveznünk azt az akkori hiedelmet, hogy a gimnáziumból csak a theológia felé vezet út.

Azonban Izsó ezt a veszélyt hamar megelőzte, amennyiben tizenhat éves korában itthagya az iskolát és elment Rimaszombatba kőfaragónak.

Itt találta az 1848. — Pataki diák volt; honszeretettől és erős nemzeti érzéstől forró szívvvel sietett a szabadság zászlaja alá.

Tizenhét csatában vett részt, többször meg is sebesült. Mint közkatona kezdte és mint tiszt fejezte be katonai pályáját.

Ezután ismét nehéz napok következtek.

Hogy életét valahogyan tengesse, Rimaszombatban ismét kőfaragó mesterséget vállalt, ami most annyival is kínosabb volt, mert szabadidejében, ha a műhelyből elszabadult, Ferenczy Istvánnál, a visszavonult, elkedvetlenedett és elfelejtett művésznél alkalma volt megízlelni a művészi becsvágy mámorát.

Művészi tehetségének tüze Ferenczybe is új életet öntött s az szívesen dolgozott nagy reményekre jogosító tanítványa kiművelésén. Hat évig tartózkodott Izsó Rimaszombatban. E hat év alatt ugyan megtanult tökéletes finomsággal faragni, de eredeti stílusát annyira befolyásolta Ferenczy klasszikus, sima modora, hogy az ottani tanulás inkább csak előkészület volt a német akadémizmus befogadására.

Lassan megunta Rimaszombatot, nagyobb helyre szeretett volna menni. Ferenczy szép ajánló-levelekkel látta el s a művészet pártfogóinak jóindulatába ajánlotta.

Izsó nagy reményekkel ment fel Pestre s várta a művészi megbízásokat.

De hiába várta. Hogy életét tengesse, ismét beállt kőfaragónak Pesten egy műhelybe.

Itt hamar felismerték tehetségét, barátokat szereztek neki s ezek lehetővé tették, hogy Bécsbe menjen tanulni.

Bécsben aztán Gasser Hans műtermébe került, akinek, bár imponált Izsó nagy tehetsége, de idegen volt abszolút magyarsága és kemény szembeszállása minden idegen iránnyal szemben.

Igy Izsó hamar szembekerült mesterével s kénytelen volt onnan eltávozva ismét a kőfaragáshoz visszatérni.

Igy élte ifjú éveit a későbbi nagy művész, egészen huszonnyolc éves koráig. Ekkor jelent meg élte egén először a szerencse csillaga.

Ekkor találkozott ugyanis össze Szily Kálmánnal, a bécsi magyar politechnikusok vezérével, akiknek egy úgynevezett

„Krajcáros“ egyletük volt, mely a magyar tehetségek támogatását tűzte ki célul.

Szily Kálmán javaslatára az egylet elhatározta, hogy ösztöndíjat ad Izsónak, két éven át havi 50-50 pengőt, hogy azon a pénzen a müncheni akadémián tanuljon.

Izsó mindég hálás volt ezért, igyekezett megfelelni a beléhelyezett bizalomnak s Szily Kálmánhoz írt leveleiben részletesen beszámol a „nemes ifjúságnak“ tanulmányairól.

Naiv és talpra esett előadása igen jellemzően világítja meg az ötven, sőt hetven év előtti akadémiai képzés rendszerét.

Felsorolja egyenként azokat az antik szoborműveket, amelyeket neki agyagban le kellett másolni. Ez volt az akkori tanítás leglényegesebb része.

Egyik levelében többek között ezt írja: „... jelenleg pedig a medicei Venus-on dolgozom, minek eredetije itt van a szobortárban és ami felette nehéz, mivel természetellenes eszményi formákból áll; ...“

Ez a „természetellenes“ szó rámutat arra a nagy problémára, mely szinte még ma is ütközőpontja a művészi képzés régebbi és újabb irányainak. Ugyanis egy naiv felfogásu kezdőtől nem lehet azt várni, hogy az antik művészet kétezer év előtt kiforrott formanyelvét a lényegében megértse.

Azóta már a müncheni akadémián is főleg élő modellek után tanítanak.

Akkor csak kéthetenként és akkor is csak este került rá a sor. Izsó helyes érzéssel írja 1860 június 7-én, hogy „... 7-től 9-ig meztelen emberről modellírozok. Ezt tartom legjobb gyakorlatnak ezen a pályán; ezen tanulok legtöbbit.“

Lassan aztán elég bátorságot érzett az első önálló nagyobb mű megalkotására s megformálta a „Búsuló juhász“ c. szobrát. Szílynek küldte el művét s kérte, hogy állítsa ki eladás végett a műtárlaton. (Izsónak ezt a munkáját megelőzte egy évvel a „Pusztá furulyása“, de ennek jelentősége egészen eltörpül a „Búsuló juhász“-é mellett.)

Szily ki is állította e remekművet a tárlaton s a közönség elragadtatással fogadta azt.

Ha ezt a munkáját, a Búsuló juhászt megnézzük, könnyen megláthatjuk, hogy mit adott neki az akadémia és mit tett ő hozzá a magáéból.

Ő a szív embere volt. Egyenesen belenyult az élményeibe s ami a szívéhez volt nőve, azt igyekezett a térben kifeezni.

Tehát látjuk, hogy nem az akkori, divatos allegorikus gondolatokat ábrázolta, nem keresgélt a mithológiában egy-egy alak után, mely által a halált, örömet, valami erényt vagy bűnt megszemélyesíthetne.

Gondolatai onnan, Münchenből visszaszálltak a magyar rónára s arra mert gondolni, hogy megmintazza az ugaron ballagó parasztot, akit oly jól ismert.

Most már minden azon fordult meg, hogy ezt az élményt mi módon volt képes márványban kifejezni. Itt egészséges ösztöne ellentétbe került az akadémia modorával s vagy le kellett volna mondani élményei őszinte tolmácsolásáról, vagy pedig sutba dobni az akadémia tanításait. Ő azonban egyiket sem tette s így művén bizonyos ingadozás látszik.

A klasszikus szobrászattól még viszontlátjuk e művén a formák gondos lesímítésát, a ruhán a sematikus rendezgetés nyomait, a hajfürtjeiben a gépies csiga kidolgozását. A ruhán semmi rendetlenség, vadonatúj az egész, sehol semmi folt rajta, sehol a kóborló pusztai élet nyoma.

Mindez az akadémiával szembeni elfogultságának rovására írható. azonban műve már bátor cselekedet volt és az akadémiától való eltávolodást jelentette.

Rájött azután lassan arra, hogy a természetben látottak előadására az akadémia előadásmódja képtelen, azokat nem lehet klasszicizmusalkotta szabályok szerint ábrázolni.

Az akadémia hamis idealizmusa letompítja, sőt megsemmisíti azokat a leginkább jellegzetes vonásokat, melyeket ő a közvetlen tanulmány révén a természetben leginkább uralkodóknak ismert fel.

Így Izsó útban volt egy egészséges, szabad, s ami legfontosabb, magyar stílus felé.

Egész sor agyagvázlata van, melyek azt mutatják, hogy keresi azokat a formákat és mozdulatokat, melyeket duhaj, táncoló legényeken, betyárokon, cigányokon látott és megfigyelt.

Ezeket az agyagfigurákat már nem feszélyezte annyira az akadémia; a mozdulatok hirtelensége, a lobogós ruha

redőinek mozgása szinte kényszerítette az élénkebb mintázásra.

Azonban Izsó nem haladhatott a szépen kezdett úton. Tehetségét felismerő és méltányolni akaró nemzete úgy elhalmozta emlékszobrok rendelésével, hogy emiatt természeti élményeit kifejezés nélkül hagyni volt kénytelen.

Legelőször Arany János és Egressy Gábor szobrait mintáztatták meg vele, majd Fáy András, Tóth József, Pákh Albert, Zrinyi, a költő, Zrinyi Ilona, II. Rákóczi Ferenc következtek, továbbá báró Eötvös József és Szalay László. Valamennyi képmása pompásan jellemző művészi alkotás.

Ezután kasideig Olaszországban pihenve, három nagy munkába fogott: Petőfi budapesti, Csokonai Vitéz Mihály debreceni és Dugonics András szegedi szobrának az elkészítésébe.

Azonban ezek közül csak Csokonai szobrát tudta befejezni, a másik kettő simitását már Huszár Adolf végezte, mert Izsó Miklós 1875 május 29-én, egész nemzetünk nagy veszteségére elköltözött az élők sorából.

Halála után felesége három kis agyagvázlatot a pataki iskolának adott. Mindhárom a Szépművészeti gyűjteményben van.

Az egyik egy részeg kortest ábrázol, egy padon ülő alakot, arcán már az alkohol hatásának jeleivel.

A másik címe: „Ülő juhász.“ E vázlat modellje azonos a búsuló juhász modelljével. A kis munka egész fesztelen modorban ábrázolja a juhászt, természetes esésű ruhában, mellette egy nagy kutyával.

A harmadik egy fátyolos női akt. A finoman mintázott és jól érzékeltetett fátyol meglehetősen mindennapi tartású alakot takar.

Mindhárom munka (gipszből lévén) erősen hasadozik és csonka.

Itt van még Patakon, szintén az iskola tulajdonában Izsó Miklós arcképe Székely Bertalantól, 1861 április 4-iki dátummal.

Székely Bertalan is Münchenben tanult s ott rajzolta Izsóról ez érdekes képet, melyen művésznünk arca, holott akkor még csak harminc éves volt, jól jellemzi viharos ifjúságát.

Ha Izsó életén végigtekintünk, láthatjuk, hogy műértőbb és önzetlenebb környezetben sokkal magasabbra emelkedhetett volna. Azonban így is óriási fontosságú a magyar szobrászatban működése. Ő volt a megteremtője a szabadabb stílusú, népelethez forduló szobrászatnak s az ő művészetében jelentkezett legelemibb erővel a népies motívum.

Ezért lesz nekünk örökre felejthetetlen az ő emléke!

Benkő György

VIII. o. t.

Táguló horizont.

Angol internátus Sárospatakon.

Nem kerülheti el senkinek sem a figyelmét az a nagy-szerű elgondolás, ami immáron testet is öltött a Főiskola legifjabb intézménye, az angol internátus felépítésében.

Remélni lehet, hogy az a nemzedék, mely közvetlenül fog megismerkedni a világ két leghatalmasabb népének kultúrájával, nem elégszik meg a hagyományos, a németek felé orientálódó felfogással, hanem szélesebb távlatú nézőponthoz jutva, az eddigi felfogás előnyeit is felhasználva és veszélyeit kerülve, főleg Anglia és Amerika felé fordulva fogja keresni a külföldi kapcsolatok kimélyítését.

Az egyoldalú lekötöttségtől óvakodni kell.

Csak az angol lapok külön kiadásainak homlokára nézünk s megdöbbenve látjuk, hogy Magyarország jobban érzi a német krízis hatását, mint Ausztria, amely pedig kulturális és gazdasági téren már régen az Anschluss küszöbén áll. Az angol újságok öles betűkkel hirdették, hogy: „Magyarország összes bankjai zárva,“ s a berlini példát leghamarabb a magyar pénzvilág volt kénytelen követni.

A német kapcsolatokat illetőleg világos, hogy a szocialisták és komunisták ellenséges érzülettel viseltetnek a magyar királyság iránt, a jobboldal pedig erős propagandát fejt ki hazánk ellen a magyarországi németiség állítólagos elnyomása miatt. Válságok fenyegethetik politikai, de gazdasági téren is német kapcsolatainkat. A németek bankrendszeré is más, mint az ősi bankárnépnek, az angolnak. Az angol bankok megszorult iparvállalatoknak mindig biztosíték ellenében folyósítanak hitelt, normális kamatláb mellett, míg a német bankvilág az ipari kölcsön fejében az ipari vállalatok részvényeinek tulajdonosává válik. Így nagyobb a Rente, de a vállalat bukása esetén a befektetett tőkének csak rendkívül kis része térül meg.

Azt sem kell túlzásba vinni, hogy a német annyira világnyelv. Brüsszeltől tengerészekkel utaztam. Ezek inkább amellett nyilatkoztak, hogy nem említve az angolt, a spanyollal, franciával, sőt az olasz nyelvvel is messzebb juthat az ember, mint a némettel. A németek ellen sokfelé ma is élénk a politikai elfogultság és ellenszenv. Középeurópa képe pedig amely a háború előtt német jellegű volt, átalakulóban van. Az „utódállamok“ iskolái most mindenütt nagyobb erővel tanítják a franciát, sőt még az angolt is, mint a németet.

Nem téveszthető szem elől, hogy az a hely, a Duna völgye, ahol a magyarságnak meg kell harcolnia a maga harcát, hogy Erdélyből, a Felvidékből s a szívünkhöz nőtt Bácskából új és új Elzász-Lotharingiát teremtsünk, nem fegyverekkel dől el, hanem kulturális és gazdasági téren, az egyetemeken és a tőzsdén, a bankokban és a gyárakban, a földeken és a bányákban. Ez a terület a német „Drang nach Osten“ első állomása is. Az itt küzdő nemzetek nagy része francia és angol kulturával fog rendelkezni s mi nem tudjuk ellensúlyozni az utódállamok népének uralomra jutását, ha nem lesz meg angol műveltséggel is rendelkező tudósaink, tanáraink, bankáraink, kereskedőink és mérnökeink táborkara.

Tanulhatunk ellenségeinktől.

A napokban Canterburgban, a Church of England Esztergomában együtt voltam egy fiatal, 16 éves cseh leánnyal. A leány az anyanyelvén kívül három nyelven jól beszél, angol gazdasági és szociológiai könyveket olvas s ajándékba ismerőseinek egy „Jan Huss and his followers“ című könyvet adogat, amely a nagy reformátor életét, jellemét, céljait tárgyalja és szerzője azt bizonyítja, hogy Husz János jelmondata: Pravda vítezi (az igazság győz), hogy teljesedett be a világháború végén. Vidéki kölesönkönyvtárakban, amelyek tele vannak olvasni szerető angolokkal, lépten-nyomon találunk útikönyveket Csehszlovákiáról. Ezeket angolok írták, ezek nem fordítások. Meglepő adatokat tartalmaznak. Például Dudley Heathcote leírja „Mij Wanderings in the Balkans“ c. munkájában, hogy azóta tisztelője Csehszlovákiának, mióta a háború alatt Massaryk tanár előadásait hallotta a londoni egyetemen. Így hathatott aztán az angolok közt Slaton Watsonnak, a hirhedtté lett Scotus Viatornak sok írása.

A csehek régen belátták az angol kapcsolat nagy jelentőségét. Fiaikat és leányaikat feltűnő nagy számban küldöztetik ide s itt közvéleményt teremtenek népük és országuk nagy hivatásáról.

Nagy örömmel kell tehát üdvözölnünk a Kultuszminiszter úr önnagyméltósága széles horizontú elgondolását, amely a magyar kulturháborúra minél több angol műveltségű magyart is akar fegyverbe állítani.

Ifj. Marton János

VIII. o. t.

Főiskolánk legkiválóbb írói.

Egy iskola létjogosultságának feltétele, hogy teljesítse hivatását: neveljen a hazának derék, becsületes, jóra való polgárokat; az egyháznak (ha felekezeti) lelkes, önfeláldozó, hitükért meghalni is tudó fiait; a tudománynak kiváló tudósokat; az irodalomnak értékes írókat; a művészeteknek tehetséges és alkotó művészeket. Egy szóval, hogy a nemzet és az egész emberi kultúra fejlesztéséhez tőle telhető mértékben hozzájáruljon.

Ha ez áll, akkor a sárospataki főiskolának elvitázhatatlan joga van az élethez s a fennmaradáshoz, mivel kevés iskola van hazánkban, mely oly nagyszámú kiváló férfiút bocsátott volna ki magából, mint a 400-ados pataki „schola“.

Főiskolánkban nevelkedtek fejedelmi sarjak: (II Rákóczi György, III. Rákóczi Zsigmond), vezető politikusok (báró Bánffy Dénes, gróf Bethlen Miklós, Kossuth Lajos, Szemere Bertalan, stb.). Ha a magyar véret ontotta hazájáért, ott is ott voltak a pataki diákok. Ott küzdöttek Rákóczi zászlója alatt s két vezére, Szuhay Mátyás és Gáspár Patakon tanulta meg szeretni a hazát és a szabadságot. Rákosi Viktor „Korhadttal fakesztek“-jében és „Hős fiúk“-jában ott látjuk a 48-as szabadságharcban is vitézül helytálló pataki diákokat s a főiskola előcsarnokában elhelyezett hősi halált haltak emléktábláján ragyogó 89 aranynev arról tesz bizonyosságot, hogy a világháború mézárszékén is ott voltak a pataki főiskola fiai.

A művészettörténet lapjait lapozva, sok pataki diákkal találkozunk, kik közül leghíresebb Izsó Miklós, ki a Patakon végzett hat gimnázium után indult el arra az útra, mely végén mint a magyar szobrászat egyik legerőteljesebb alakja áll. ki a magyar szobrászatot népies motívumokkal frissítette fel s ezáltal új életet öntött az akadémikus kőfaragásba.¹

¹ Születésének 100 éves évfordulója alkalmából az iskola „Erdélyi János önképzőkör“-e díszgyűlés keretében emlékezett meg a nagy pataki diákról.

Ha nézzük, hogy mit adott az egyháznak, ott is kiváló nevekkal találkozunk. Országos hírű püspökök (Zsarnay Lajos, Kiss Áron, dr. Kun Bertalan stb.) és lelkészek kerültek ki Patakról; a gályarabságot és várfogságot szenvedett 41 protestáns lelkész közül 22 Patakon szerette úgy meg egyházát, hogy a börtön szenvedései, a kínzó kényszer munkák, a rettenetes kínzások és a gályarabság keserű kenyeré, a korbácsütés nem törték meg őket, hanem szilárdan megmaradtak hitük s meggyőződésük mellett.¹ S az összes gályarabok között is a bátorságára, rendíthetlenségére s Istenbe vetett erős hitére nézve a legkiválóbb Séllyei M. István iskoláit a pataki főiskolában végezte.

De most nem az a célom, hogy a politikus, katona, művész és egyházi kiválóságokról írjak, azonban lelkiismeretem szavára hallgatva, kénytelen voltam, ha már kimerítőbb értekezést nem volt módomban írni, legalább egy pár szóval megemlékezni azon férfiakra, kik iskolánkra oly sok dicsőséget hoztak.

Most térjünk a tárgyra s nézzük iskolánk azon fiait, kik mint írók szereztek elismerést s írói érdemük folytán méltók hálánkra és tiszteletünkre.

Itt sem bocsátkozhatom hosszas méltatásokba és jellemzésekbe, mivel ily tágkörű témának ily szűkkeretű kidolgozása lehetetlen. De nincs is szükség rá, mivel itt oly nevekkal fog találkozni az olvasó, melyeket már bizonyosan ismer, mert nemcsak iskolánknak, hanem nemzeti irodalmunknak is neves reprezentánsai. Ezért leginkább a Patakon töltött éveikről s a főiskolával való kapcsolataikról fogok megemlékezni, a könnyebb áttekintés kedvéért kronológiai sorrendben. Csak egy pár írónak fogok a munkálkodásáról bővebben beszélni, kik nem érdemük s jelentőségük, hanem a kor és működési terük miatt kerültek messze az olvasótól.

A XVI. század közepén alapított iskola gyorsan emelkedett s már a XVII. században három nagynevű munkást ad az irodalomnak: Geleji Katona Istvánt, Komáromi Csipkés Györgyöt és Gyöngyössy Istvánt. Talán a két első író a legismeretlenebb az olvasó előtt. Munkásságuk leginkább vallási jellegű, de koruknak, a vallásos polemikus íratokban bővel-

¹ Kiszabadulásuk 250. évfordulójának napján a főiskola emlék-ünnepélyt tartott.

kedő katolikus visszahatás korának tevékeny s nagy szerepet vivő alakjai.

Geleji Katona István (1589—1649), „Erdély Pázmánya“, Abaújszántó¹, Gönc és Sátoraljaujhely után került Patakra. Itt végezte a gimnáziumot, majd a theológiára ment át. Ezt is elvégezve, 1613-ban seniori állást viselt s a következő esztendőben külföldi tanulmányútra ment. Heidelberg és más egyetemek után hazajött s Erdélyben telepedett le, hol először lelkész, 1633-tól pedig püspök volt. Püspöki méltóságában a magyarországi ref. egyház legtudományosabb s legtekintélyesebb férfiúja volt. Ezt bizonyítja az is, hogy az 1646-ban tartott szatmárnémetii zsinat elnökéül őt választották meg. Legkiválóbb művei: „Titkok titka“, a „Váltság titka“ és a „Praeconicum evangélium“. Ezekben egyházi beszédek alakjában támadja az unitáriusokat, kik ellen egész életében harcolt. Volt egy híres vitája is Csanádi Pál kolozsvári unitárius tanárral, melyen a fejedelmi család is résztvett s győzött. Geleji nevéhez fűződik az „Öreg Graduál“ c. protestáns egyházi énekek gyűjteménye. Ennek a gyűjtését ugyan még elődje, Keserői Dajka János megkezdte, azonban ő fejezte be s adta ki I. Rákóczi György fejedelem segítségével. Nyelvészeti szempontból nevezetes műve még a Grammatikátskája, egyháztörténetiből pedig a kánonjogi gyűjteménye, melyben — leginkább a szatmárnémetii zsinat alapján — azokat a közérvényű kánonokat gyűjtötte össze, melyek alapján az ország ref. gyülekezeteit kellett kormányozni.

Komáromi Csipkés György (1628—1678) a gimnáziumot Komáromban, a három évig tartó theológiát pedig Sárospatakon végezte el.² A theologia elvégzése után ő is külföldre ment, honnan visszatérve mint a debreceni ref. főiskola keleti nyelvek és bölcsészeti tanára élte le munkás életét. 35 nyomtatásban megjelent s 24 kéziratban fennmaradt, főleg vallásbölcséleti és philosophiai műve mellett leg-

¹ Ekkor Abaújszántón is volt protestáns iskola. Lásd dr. Thúri Etele „Batsi Andrásról és a szántói iskolákról“ c. értekezését (Protestáns Szemle 1915. 9—10.) és dr. Békefi Remig „A népoktatás története Magyarországon 1540-ig“ c. művét.

² A mult századbéli irodalomtörténírók azt állították, hogy Komáromi a gimnáziumot Debrecenben végezte, azonban iskolánk tanára, Szinyei Gerzson hiteles okiratok alapján kimutatja a fentebbi tényét. (1875 „Figyelmező“. Szinyei G.: „Adalék Komáromi Cs. Gy. életéhez és irod. működéséhez.“)

nagyobb alkotása a nevéből elnevezett „Komáromi Biblia,“ melyet eredeti zsidó és görög nyelvből fordított le magyarra. Leydenben nyomtatta ki, azonban kevés került be Magyarországra, mivel Varsóban legnagyobb részét feltartóztatták s csak 1789-ben adták ki, természetesen nagyon megfogyatkozva.

E kor két legnagyobb alakja Zrinyi Miklós és *Gyöngyössy István*. Kettőjük közül Gyöngyössy (1625—1704) Patakon is tanult.¹ Édesapja ugyan először az akkor híres eperjesi iskolába adta, hol, bár neves tanárok (Durner Sámuel és Büringer János) tanították, nem jól érezte magát, mivel egyéniségének nem volt megfelelő az iskolában és városban uralkodó félnémet, félmagyar szellem. Innen Patakra hozták, hol ekkor a világ akkori leghíresebb pedagógusa, Comenius Ámos János tanított. Körülbelül 1650—54-ig lehetett Patakon s itt a „fajmagyarságú“ levegőben és milieu-ben egyénisége sok értékes magyar elemmel bővült. Mert bár Comenius morva származású volt, mégis arra intette a tanítványait, hogy a magyar nyelvet műveljék. „Törekedjél magyar nemzetem arra, hogy legyenek magyar könyveid“. És Gyöngyössy minden munkáján meg is látszik a magyar szellem, a pataki évek maradandó adománya.

A katolikus visszahatás kora után következett irodalmunk legértéktelebb kora, a nemzetietlen kor (1711—72). Azonban ebből a szégyenletes állapotból is felocsudott a nemzet, felújult az irodalom és ezt a testőríróknak, elsősorban pedig Bessenyeinek köszönhetjük. A felújulás korának (1772—1820) három legjellemzőbb írója pataki diák volt. Az első Bessenyei, ki műveivel megindította a felújulást s a haldokló nemzeti irodalmat életrekelte. A második Kazinczy, ki mint a nyelvújítási harc vezére, kora izlésének irányítója emelkedett a halhatatlanok közé. Csokonai a harmadik, ki nemcsak korának, hanem egész nemzeti költészetünknek Vörösmartyig legtehetségesebb képviselője.

Bessenyei Györgyöt (1747—1811) édesapja 8 éves korában adja be a pataki iskolába, ahol 13 éves koráig tanult. Az akkor hat osztályból álló gimnázium öt osztálya elvég-

¹ Gyöngyössy Patakon való tartózkodásáról Harsányi Istvánnak van egy műve és Gyöngyössy Lászlónak jelent meg a Protestáns Szemlében egy tanulmánya „Gyöngyössy István tanuló pályája“ címmel.

zése után a gyermeke sorsával nem sokat törődő édesapja hazavitte.¹ De már ekkor benne volt a csira, mely később, kedvező körülmények között, hatalmas fölgygyé növekedett. Mikor már elismert irodalmi nagyság volt, akkor sem felejtette el a főiskolát. Műveit, még azokat is, melyek nem jelenhettek meg nyomtatásban, mindig megküldte a könyvtárnak, ahonnan kivéve az ifjak mohón olvasták. Egyes tanárokkal levelezést folytatott s a „Holmi“-jában, bár erősen elítéli a magyartalan tanrendszert és tanítást, mely akkor uralkodott iskolánkban, az ifjúság erkölcséről csodálattal teljes tisztelettel szól. „Hiszed-e — mondja —, hogy köztük forogván 8 esztendő koromtól fogva soha életemben semmiféle fertelmességről nálok még csak nem is hallottam.“

Kazinczy Ferencet (1759—1831), iskolánk egyik legnagyobb dicsőségét 1769 szeptember 11-én, 10 éves korában hozták Patakra. Már előzőleg tanult három hónapig Debrecenben s egy évig németet Kézsmárkon. 75-ben végezte el a gimnáziumot s még négy évig hallgatta a teológiát és a jogot. Már diák korában is munkás, törekvő ifjú volt s szerette a tanulást és a tantárgyakat. A költészettant és tanárát úgy megszerette, hogy, bár kitűnő tanuló volt, meg akarta ismételni az osztályt, amiben csak az édesanyja akadályozta meg. Magánszorgalomból megtanult görögül s a franciához is értett valamit. Kedvvel olvasgatta a külföldi és magyar írókat s már maga is megpróbálkozott az írással. 75-ben adja ki édesanyja „Magyarország földi állapotjának lerajzolása“ c. művét s 76-ban pedig Bessenyeinek egy német nyelven megjelent művét² fordítja le magyarra és adja ki. Költeményeket is írt s munkásságáért Kenyeres József akadémiai aligazgató, mikor Péchy Gábor tankerületi főigazgató kíséretében meglátogatta a főiskolánkat, az ünnepélyes fogadtatáson megdicsérte s a tanulótársai elé mintaképül állította. Későbbi műveiben hálával és tisztelettel emlékezik meg a főiskoláról s a főiskola diákjai is kegyelettel ápolják követségremélt elődjük emlékét. Minden esztendőben elzarándokolnak széphalmi mauzoleumához s a jubileumi ünnepséggel kapcsolatban az iskolakertben fogják szobrát leleplezni.

¹ Bessenyei pataki diákságáról a „Hon“ c. napilap 1873. 2. számában jelenik meg egy értekezés Szinyei Gerzson tollából.

² Címe: Az amerikai Podoc és Kazimir.

Csokonai Vitéz Mihály (1773—1805) már ismert költő volt, mikor Patakra jött.¹ Az 1795—96-os iskolai évben tartózkodott Patakon, hol, mint Harsányi István mondja, „meleg érdeklődéssel, szíves szeretettel fogadták s költői híre révén legott közfigyelem és köztisztelet tárgya lett.“

A pataki év hatására jellemző egy joghallgató társának, Puki Istvánnak a feljegyzése, aki az akkori diákéletről írva többek között ezt mondja: „Ezen ifjúi víg és szabad társalkodás és a hegyaljai kellemetes vidék oly tüzet és kedvet adtak poetai képzelődéseinek, hogy amint gyakran emlegette, ezentúl is, az azon időben készült Darabjai voltak előtte legkedvesebbek.“ Több kiváló költeményét írta Patakon, melyek között legismertebb s legkiválóbb a tüzes hegyaljai által inspirált „Mért ne innánk“, mely a magyar bordalirodalom egyik legsikerültebb remeke.

A nyughatatlan vérű Csokonait azonban még Kövy sem tudta lekötni s nem tudta megkedveltetni a forrongó lelkű poétával az általa „száraz“-nak tartott jogtudományt s még meg sem várva a második félév végét, elhagyta Patakot. Több költeményében szerepelteti Sárospatakot s még félbemaradt époszában, az „Árpádiász“-ban is ott látjuk a pataki múzsasereget.

A XIX. században, melyet 1820-i irodalomtörténetünk a nemzeties költészet korának nevez, számos kiváló író került ki iskolánk falai közül. A század elején kezdő hosszantartó és sokoldalú munkásságát *Fáy András* (1786—1864), ki két évi megszakítással összes iskoláit Patakon végezte. (Bővebbet l. „Fáy András pataki diáksága“ c.)

E korban iskolánkból három kiváló Szemere került ki: *Szemere Pál*, *Bertalan* és *Miklós*. Szemere Pál (1785—1861) iskoláit gyakran változtatta. Gimnáziumi tanulmányait Budán kezdte, majd Kun-Halás, Nagy-Kőrös és Pápa után Patakon végezte. Innen német nyelv tanulása végett Pozsonyba ment, honnan 1805-ben tért vissza. A jogot már teljes egészében itt végezte. Már diák korában is írt verseket.

A három Szemere közül kétségen kívül a legtehetségesebb Bertalan (1812—69), aki a politika mellett a költészet

¹ Csokonai Patakon töltött évéről Harsányi Istvánnak van egy „Csokonai Sárospatakon“ c. műve.

terén is aratott babérokat. A gimnáziumot Miskolcon kezdte és Patakon végezte. Egy kézmárki év után Patakra jött vissza s Kövy alatt tanulta az egész jogot. Már jogász korában fejtett ki irodalmi tevékenységet. Ő alapította meg az akadémiások irodalmi társulatát. A Felsőmagyarországi Minervában jelentek meg versei s 1832-ben pedig a „Bérclak“ c. tragédiája és „Kisfaludi Károly emléke“ c. vígjátéka. Az akadémiai irodalmi társulat 34-ben megjelenő „Parthenon“-jában is közöl tőle diákkori verseket.

A harmadik Szemerét, Miklóst (1804—81), ki szintén költő is, politikus is volt, 5 éves korában hozták Patakra. Itt megtanulva az elemi dolgokat, 12-ben Eperjesre, innen pedig Lőcsére vitték németet tanulni. Miután két év alatt elsajátította a németet, visszahozták az ősi iskolába, hogy itt folytassa tanulmányait. Itt is végezte aztán az egész tanulmányát, a gimnáziumot és a jogot s 25-ben hagyta el Patakot. Diák korában nem annyira a költészettel, mint inkább a festményeivel és faragványjaival nyert elismerést.

1825-ben hozzák Patakra a nagy rokonához méltó *Kazinczy Gábort* (1818—1864) hét éves korában. Ő is dolgos és törekvő ifjúnak bizonyult s minden osztályban az első tanuló volt. Különösen a történettel szeretett még ekkor foglalkozni. A sok tanulás megrongálta egészségét, úgy hogy levegőváltozás kedvéért előbb Kézmárkra, majd Eperjesre vitték. Négy év mulva (32-ben) visszajött s itt is végezte be iskoláit 35-ben. Diák korában is kezdett irogatni s dolgozatait megmutatva Kazinczy Ferencnek, dícséretet kapott.

E század és kor költészetében a népies irány lett uralgó s ennek az iránynak is két jeles költőt adott iskolánk Erdélyi János és Tompa Mihály személyében.

Erdélyi János (1814—1868), ki a népköltészet fellendüléséhez leginkább háromkötetes népköltészeti gyűjteményével járult hozzá, összes iskoláit Patakon végezte. A gimnázium után, 33-ban a bölcsészeti, 35-ben pedig a jogi tanfolyamot végezte el kitűnő eredménnyel. Közben kétszer volt távol a főiskolától s mint magántanuló tartózkodott környékbeli úri családoknál. Mint diák foglalkozik a költészettel s az „Ifjúsági Egylet“-ben elért szép eredményeiért nemsokára ismert lett a diákság előtt. Külföldi tanulmányútja után Pestre került, hol az irodalom egyik vezéregyénisége s nemsokára a Kis-

faludi Társaság titkára lett. Kedvező körülmények között élt tehát, mikor 52-ben a főiskola meghívta tanárának. Erdélyi megértette az anya hívó szavát és hazajöve elfoglalta a bölcsészettani tanszéket s itt élte le egész életét. Patakon, e kis vidéki városban. nem vesztette el munkakedvét, hanem tovább dolgozott s mint költő, kritikus és bölcsész ért el sikereket. Ő indította meg a korában fontos missziót teljesítő „Sárospataki Füzetek“-et. A főiskola kiváló fia és tanára emlékét szobor felállításával tette maradandóvá, az ifjúság pedig tisztelete és hálája kifejezéséért róla nevezte el önképzőkörét.

A második nagy népies nemzeti költőnknek, ki ez irány vezéralakjai között Petőfi és Arany után következik, *Tompa Mihály*-nak (1817—68) a diákpályája nagyban hasonlít az Erdélyiéhez. Ő is szegény szülőktől származott s iskoláit teljes egészében Patakon végezte. 32-ben hozta be nagyapja Patakra s 44-ig tanult itt. 40-ben végezte gimnáziumi tanulmányait, melyet kétízben szakított meg. Először a 37—38. iskolai évben Sárbogárdra ment nevelőnek, melyre egy tanárának brutális bánásmódja¹ és szűkös anyagi helyzete készítette. Azonban a tudásszomj visszavitte az iskolához s egy év múlva visszajött Patakra. A gimnáziumot elvégezve, ismét nevelősködni ment Kakra. 40—44-ig a teológiát végezte el, majd külföldi tanulmányút helyett Pestre ment jogot hallgatni. Azonban rövid jogászság után a bejei gyülekezet vitte el lelkésznek az ismert költőt.

Már diák korában felébredt benne a költő, az „Önképzőkör“-nek híres poétája s e révén az egész vidék előtt ismeretes volt. A fiatal diák már kirándulásokon s legációkban gyűjtögette a népregéket és népmondákat s a jogász korában kiadott népmonda és népregei gyűjteményében több pataki s környéki vonatkozásával találkozunk (pl. Pogánykút, Vencsellő és Kenézlő). Az iskola 1896-ban szobra felállításával áldozott emlékének.

Kossuth Lajos (1802—94) is tanult Patakon, ki politikai szerepléséért a magyar nép rajongó szeretetét, az irodalmiért (ujságírás, beszédek, levelek, emlékiratok stb.) pedig az irodalomtörténet nagyrabecsülését érdemelte ki. 1819-ben

¹ A már serdülő ifjút semmiségért nyilvánosan megbotozta.

jött Patakra, mint akkor annyi sokan a Kövy kedvéért s tanuló társa volt, kormányzónk nagyapja, Horthy István is. A Páncél vármegye működésében tevékeny részt vett s Kövy hamarosan megszerette a tüzes vérű s tehetséges ifjút s már ekkor megjósolta, hogy „hanem a dominus Kossuthból országháborító lesz!”¹

A főiskola ifjúsága minden március 15-én felvonul a Kossuth ucca 43. szám alatt levő emléktáblához, hol tiszteletének kifejezésékepen ünnepélyt rendez. A ház falában elhelyezett emléktáblára ez van vésve: „E házban lakott, mint a főiskola növendéke, Kossuth Lajos 1819—20. évben. 90-ik születésnapjának emlékére a Főiskola ifjúsága, 1892.”

Az újabkori írók közül *Gárdonyi Géza* (1863—1922) kiváló regény és színműíró hoz nagyobb dicsőséget iskolánkra. Bár csak az első osztály első félévét töltötte Patakon, e félév is maradandó nyomot hagyott lelkében s nagy hatással volt magyarságára, mint ezt egy Maklári Papp Miklós-hoz intézett levelében maga mondja: „Az a magyar szellem, amely a főiskolának ma is fundamentuma, az alatt a kis idő alatt is bizonyára nagy hatással volt rám s hogy ezután a fővárosba kerültem, egyrészt a pataki félévnek köszönhetem, hogy a budapesti... levegő nem rontott meg a magyarságomban.”²

A jelen kor írói közül különösen *Lőrinczy Györgyre*, *Móricz Zsigmondra*, a nyugatos prózaírók legtehetségesebb egyénére, ki három évig tanult Patakon, *Komáromi Jánosra* és *Harsányi Zsoltra*, a kiváló ujság és színdarabíróra és fordítóra, ki középiskoláit Patakon végezte, lehetünk büszkéek. E három író közül a pataki diákokkal az érintkezést leginkább Komáromi tartja fenn, ki mint régi elnök, már nem egyszer jött le az önképzőkör előadására, hogy annak névját szereplésével emelje.

A gimnáziumot teljesen itt végezte. Ó hálás is az iskolának s több művében (pl. Régi ház az országútnál, Pataki diákok) a fiúi szeretet odaadó hangján emlékezik meg az iskoláról.

¹ Ezt maga jegyzi fel emlékiratában, tehát nemcsak adoma, aminek sokan hiszik.

² Gárdonyi pataki félévéről Rác Lajos írt egy cikket a Sárospataki Rej, Lapok 1916 március 22-i számában „Gárdonyi Géza Sárospatakon” címmel.

Íme a sárospataki főiskola legkiválóbb írói. Általuk irodalomtörténetünk a reformáció korától nagyjában áttekinthető s nélkülük meg nem érthető. Ezeken kívül még számos fia van iskolánknak, kiknek működését az irodalomtörténet méltányolja. Ilyenek például: *Czeplédi István, Pósházi János, Buzinkay Mihály, ifj. Csécsi János, Barczafalvi Szabó Dávid, Jászai Pál, Tóth Ede, Pósa Lajos, Zempléni Árpád, Rákosi Viktor, Harsányi István* stb., stb.

A fentebbiekből kevetkeztethetünk arra, hogy mit adott Magyarországnak, mit adott az emberiségnek a sárospataki ref. főiskola, a „Bodroghparti Athén.“¹

Iskolánk az elmúlt 400 év alatt sokat, felbecsülhetetlen értéket adott a kulturának, a civilizációnak. Azonban amit csinált, amit adott, azt nem a maga, nem emberi erőből csinálta és adta. Azért tudott Főiskolánk ily nagyfontosságú missziót elvégezni, mert „sziklára épült ház“, melynek fundamentuma, fentartója, éltetője egy volt, van és lesz: az Isten!

Gutper Imre

VI. o. t.

¹ Ezt nem a hiú öndicsékvés mondja, hanem oktatásügyünk legelső embere, gróf Klebelsberg Kuno vallás- és közoktatásügyi miniszter úr, maga nevezte így iskolánkat legutóbbi látogatása alkalmából.

Tompa Mihály és a virágok.

(Elmélkedés Tompáról, mint pataki diákról.)

1829-et írtak.

Estefelé hajlott már az idő, amikor hirtelen nagy lárma verte fel az öreg iskola hagyományos csendjét. A sok coetusból csak úgy sereglett ki a még több, apróbb-nagyobb diák. Mert eljött az estebéd ideje, amikor a csengettyű éles szavára otthagyták a diákszobákat, a könyveket, s mindazt, ami őket egész délutánra odakötötte a szűk, kis szobákhoz. Most vidáman, pajkos nevetéssel futkároznak a boltíves folyosók hatalmas kőkockákkal, ragyogó ablakokkal ellátott, és mégis misztikus homályában.

De ni, egy kisebb csoport élénk érdeklődéssel kukucskál be az egyik kályhafűtő lyukba — mert akkor még Patakon a folyosóról fűtötték a termeket — és pajkos kötődéssel szólnak be a nebulók:

— Ni-ni, hadd már abba, gyere velünk!

Benn a kályhalyukban, letámasztott fatuskón, egy apró emberke ült, fejét az invitálók felé fordítva, szelid bosszúsággal szólt:

— Óh, ti mindig csak zavarni tudtok!

És továbbra is ott maradt a lyukban, könyve fölé hajolva. A tűz gyér világosságot vetett a könyv lapjaira, melyen sebesen suhantak végig a kis diák szemsugarai. Olvasgatott a kis Tompa. Itt volt az ő rendes tanulóhelye. Szelid lelkét itt nem zavarták a csintalan diáktársak és nyugodtan szentelhette figyelmét tanulmányainak. Olvasmányainak egy-egy hosszabb fejezete után ragyogó szemmel emelte fel tekintetét és nézte a tűz bokrétás virágokat formáló lobogását. Árnyéka odarajzolódott a kályhalyuk falára; a tűz játéka virágos koszorút font okos, szolid homloka köré. Két szemével vágyódva kereste a tűz csodás világában a jövőjének titokzatosságait. És míg a fahasábok tűzvirágokat fakasztottak szemei

előtt, lelkében kipattantak a költészet csodálatosan szép virágbimbói.

Mert a kis Tompa nem olyan volt, mint a többi diák. Azok is szerették a természetet, de a virágokban csak olyan valamit láttak, amivel jókedvükben feldíszíthetik fővegüket, vagy imádottjaik ablakát.

Tompa, kinek lelke már kis diák korában is fenséges harmóniában olvadt össze a természettel, átélte szinte a virágok életét; hallotta lélekezésüket, látta mosolygásukat és könnyeiket.

Egy volt velük és ha vigaszt akart találni lelkének az élet által gyakran ütött sebeire, kiment a virágok közé és azoknak panaszolta el fájdalmait. Hiszen a szerény ibolyát szinte testvérének tekinthette; a pompás tavaszi virágok igyekeztek őt beavatni az élet rejtelmes titkaiba, a mesés rózsaszálak pedig a fenséges fogalmát égették bele fogékony lelkébe.

És ő tanult a virágoktól. Tanult az ibolyától szerénységet, az orgonától illatozó gazdagságot, a rózsától bájos és mesés tündöklést az emberi élet szürke napjaiban.

Nagyon szerette a virágokat. Nem tépte le azokat a földnek, nevelő anyjuknak tápláló kebléről. Úgy, ott kinn a természetben szerette őket látni, teljes pompájukban, amint messze illatozva gyönyörködtetik az ő szerény ember-testvérkéjüket, a kis pataki diákok: Tompa Mihályt.

Az iskolakertben, a Botkón, a gyöngyvirágos Kerekerdőben, a Megyeren, mindenütt otthon érezte magát a kis Tompa, ahol az ő szeretett virágainak közelében lehetett; láthatta a színpompás tündöklésüket, érezhette erős illatukat és tanulhatott tőlük.

Mikor már szinte belefáradt olvasmányaiiba, kijött remete-barlangjából, a kályhafűtő-lyukból és ment, repült az ő szerelmesei: a virágok közé.

Mikor a tanórák végeztével pajtásai kinn az iskolakert nagyszerű játszóterén ugráltak, futkároztak, ő csendesen huzódott meg egy-egy bokor mellett és órákig elnézte a virágok életét. Szemlélte a fürge lepkéket és méhecskéket, amint virágról virágra szálltostak a napsugarak fényében.

Lelke felemelkedett ilyenkor és virágos kocsin száguldott gondolatban a jövő titkai felé. Szerette a virágokat és

nem féltette a szívét. És a virágok szeretete lassankint egy csodaszerű valóságban kelt életre tollából, amint a természet urához beszél:

„Teremtő Isten, hová tekintsek,
Hol ne lássam hatalmat!?”

És aki felruházta a mezők liliumát, az nem hagyta el a kis pataki diák ügyét sem. Vallásos lelkével az egekre tekintett fel Tompa a Természet áhitatos szemlélése után. És Isten nem hagyta jutalom nélkül.

Lelkében minden tavaszi lehelletre bokrétává nőttek a gyönyörű virágregék.

Mindegyik egy-egy vallomás a virágokhoz.

Mindegyik egy tanítás, egy intelem az emberekhez.

Mert aki úgy tudta szeretni a virágokat, aki meglátta azoknak még a legrejtettebb élettitkait is, a magyar költészet virágos kertjében is önfeláldozó, szelid szeretettel ápolgatta az a nemzeti érzés, a hazafiúi szeretet és a vallásos meggyőződés termő virágait.

Zsuffa Tibor

VIII. o. t.

Békétlenség.

Tükör felé hajolsz és azt hiszed,
Elégedett lehetsz a nagy világgal.

Az arcodon lenge fellegek suhannak át.
Nézed. Vihart vársz. S mégis
A vonalak lassan vízszintessé olvadnak szét.
Úgy érzed, szürke tó felé suhansz —
Bele zuhansz —
De nem! Mint barnaság ringsz a tavak felett.
(Lélektavak — mindig szürkék maradnak,
Hiába kutatsz színeket magadnak.)
Vízszintté ring minden, — el-elsimul —
Nincs már redő sem hullaarcodon.

S elégedetlen vagy a nagy világgal,
Amint hívón repesve és keresve

Nagy egyhangú tükrök felett lebegsz.

Szeretnék sirni.

Lelkem két barna szárnyal
lebeg a föld felett.
Alatta posványos mocsár, —
Lidércfényes jajos mocsár, —
felette úr és semmi, semmi.
S mégis sirni szeretnék már,
záporos könnyeket ontani
a világ megbüzhödt mocsarába
s megtisztítani minden posványt,
lemosni minden vérfoltot,
amit gyilkos, versenyes marakodások hagytak.
S odazengeni szegénynek, gazdagnak:
Szent az élet!

Nagy István.

VII. o. t.

Pataki diákok a világháborúban.

Arany tollat kellene mártani a leáldozó nap tüzébe s a pirkadó nap biborpalástjára kellene felírni azon ifjak nevét, akiket a sárospataki főiskola bocsátott ki szárnyai alól a nagy háborúba s akik tanáraik vezetésével indultak a gigászi küzdelembe, gyakran tanáraik parancsnoksága alatt küzdöttek, hogy lerójják szeretetüket hazájuk iránt. Nem rettentek vissza a haláltól, bár hallották az ágyúk vérfagyasztó bömbölését, a gránátok robbanását s a golyók sivítását. Ott rohantak ők, ahol a halál legjobban szedte áldozatait. Az „Alma Mater“ fiai bőven ontották véreket az összes hadszíntéren. Halált megvető bátorsággal rohantak a csaták vérzivatarjai közé és nem egyszer szurony nélkül, puskaagglyal, rohamkéssel, sőt pusztá kézzel vetették magukat az ellenségre és a legnagyobb borzalmak poklából is fényesen és tisztán került ki a magyar jellem. Száz és száz napon és éjen át folyton harcban állottak és zokszó nélkül türték ama szenvedéseket, melyeket a kegyetlen ólom, vas és acél, a hideg, eső és fagy zúdítottak rájuk. A haza iránti forró szeretetet ezekben a nehéz időkben mutatta ki az ifjúság, küzdöttek rendíthetetlen kitartással, mert tudták, hogy:

A nagy világon e kívül
Nincsen számokra hely!

Sokaknak kedvezett a szerencse és élve kerültek haza a „nagy világégés“-ből, sokan pedig hősi halált haltak szeretett hazájukért.

Akik a halált kikerülték, de fogságba estek, azokra rettenetes csapást mért a sors. A durva orosz katonák télnek idején egyik fogolytáborból a másikba kísérgették őket. Sokan az úti fáradoalmak, a rossz élelmezés és a gyenge ruházat miatt ott pusztultak el Szibéria hómezőin. Akik ezeket a szörnyű fájdalmakat is kiállták, a sors újabb csapásait mérte

rájuk. Egy hadifogoly feljegyzése arról szól, hogy Oroszország egyik elhagyott vidékének fogolytáborában 1916—17 telén kiütéses járvány terjedt el a barakokban összezsúfolt foglyok között. A foglyok kétségbeesett könyörgésére végre küldtek egy francia orvost hozzájuk. A vizsgálat megtörténte után az orvos a látott borzalmak következtében idegbeteg lett és a helyszínen föbe lőtte magát. Az ilyen szerencsétlenekkel azután a gyógykezelés legegyszerűbb módját alkalmazták, a barakokba csukták és a fatákolmány négy sarkát felgyújtották. Katonáink a fogság szomorú napjaiban nem csüggedtek el, hanem türelemmel várták a szabadulás napját. Azonban a szabadulás sem hozta meg számukra a kívánt örömet, mert hazajöve a világháborúban oly dicsőségesen harcoló Magyarországot romokban heverve, kapzsi és éhes szomszédainktól feldarabolva találták. Lelküket mélységes csüggedés lepte meg, de ez csak pillanatig tartott, azután ökölbesorított kézzel s a szebb jövőbe vetett hittel törtettek előre a haladás útján, mely Nagy-Magyarország felé halad, ajkaikon a nagy költő szavaival:

„Az nem lehet, hogy annyi szív
Hiába onta vért,
S keservben annyi hú kebel
Szakadt meg a honért.“

Fenn a Kárpátok ormain és délen már megszólaltak az ágyúk s szórták gyilkos tüzüket. Omlott a magyar vér és hullottak magyar ifjaink, akiknek neveit hálával jegyzi fel a történet. Jegyezzük fel mi is egynéhány pataki diáknak dicső fegyvertényét. Följegyzéseink nem dicsekszenek teljességgel, hiszen akkor köteteket kellene írunk.

A kiszámíthatatlan sors úgy rendelte el, hogy főiskolánk első hősi halottja ifjú Szapáry István gróf, joghallgató legyen. Önként jelentkezett a háború kitörésének első napjaiban. Mint önkéntes indult az automobil-osztaghoz. A szerb haretéren egy autószerencsétlenségnek lett áldozata. Nevét a főiskolai márványtábla örökítette meg az utókornak. — A bátorságnak és lélekjelenlétnek példáját mutatja be nekünk főiskolánk egyik volt tanulója, Regéczy Lajos, honvédtábornok. 1916. év júniusában egy orosz támadás sikeres visszaverése után parancsot kapott, hogy négy emberével kutassa fel, merre

vannak az oroszok. Az est beálltával elindultak, hogy a Stripán átgázolva felkeressék az oroszokat. Végre elérték a Stripa partját. A folyómenti füzesekben hagyva legényeit, a zászlós egyedül úszott át a Stripán. Itt már jobban kellett vigyázni, mert az orosz már nem lehetett messze. Csakugyan mintha lépéseket hallana. Megállt és figyelt. Egy orosz ór járkált odább. Az ór egy ideig még járkált, majd leült és nem mozdult. A zászlós lassan kúszva megkerülte az orosz. Rohamkését kihúzva még jobban megközelítette az ór, aki egy kis dombon ült és már szunyókált. Mint a villám csapott az oroszra és rohamkését a nyakába szúrta. Hang nélkül esett össze a muszka ór. Mellette ládák voltak egymásra rakva. A zászlós megvizsgálta és orosz gránátokat és lövedékeket talált benne. A zászlós egyik csomó gránáthoz gyűjtőzsinórt kötött és körülrakta ládákkal, hogy a távolabbi fensíkon lévő örök a fényt észre ne vegyék. A kanócot pedig meggyújtotta. Gyorsan eltávozott a lőszerék mellől és átúszott a folyón s katonáival biztonságba helyezte magát és erősen figyeltek. Néhány perc múlva iszonyú dördülés rázta meg a levegőt, magas lángoszlop csapott fel a felhőkig. A robbanás után a néhány pillanatig tartó csend szinte ijesztően hatott reájuk. Majd rémült katonák össze-visszafutkosása, durva káromkodása, egy-egy panaszos szó szakította meg a csendet. Regéczy zászlós a jól elvégzett munka után visszatért századához és kiváló hőstettéért megkapta az arany vitézségi érmet. Hősiességének jutalmát azonban nem sokáig élvezhette, mert néhány nap múlva tüdőlővést kapott és orosz fogságba esett. Sokáig nyomta a kórházi ágyat, míg teljesen visszanyerte egészségét, azután kivitték a tobolszki fogolytáborba. A tobolszki szomorú napok után végre elérkezett a szabadulás perce. Szibérián keresztül vitték őket a vladivosztoiki kikötőbe, ahol súlyos betegségbe esett és ott halt meg, mielőtt megláthatta volna szeretett hazáját.

A bátorságnak és lélekjelenlétnek példáját mutatja meg Soltész Tamás, a 66. gy.-e. zászlósa, 1915 őszén az orosz fronton. A mieink sok veszteség után kénytelenek voltak visszavonulni. Soltész zászlóst néhány emberével ott felejtették előretolt állásában. Az ellenség heves tüzelés közt rontott előre s Soltész emberei már vagy elestek, vagy pedig megsebesültek. Maga Soltész is sebet kapott és annyira elgyengült,

hogy szinte élettelenül feküdt halott társai között. Az oroszok keresztül rohantak rajtuk és nyomultak tovább előre. Soltész kis idő múlva annyira összeszedte magát, hogy nagy nehezen fel tudott állni. Az ellenség már előre rohant és semmi hátvédet nem hagyott hátra. Soltész zászlósnak hirtelen merész terv villant meg agyában. Gépfegyverét az előre nyomuló ellenségre fordította és gyilkos tüzet szórt rájuk. Az oroszok mikor meghallották a hátuk mögött kattogó gépfegyvert, azt gondolták, hogy a magyarok törbe csalták őket. Akik épen maradtak, ész nélkül menekültek. Soltész csak akkor hagyta abba a lövöldözést, mikor már nem tudott kire löni. Egyik katonáját, aki gyengébb vállövést kapott, elküldte a visszavonuló század parancsnokához. A katona megtalálta egy hegyoldalban a századot, aki szanitészeket küldött a sebesültekért. A derék zászlós bátor kitartásáért megkapta a vitézi aranyérmét.

1915 május havában történt az északkeleti harctéren Füzesséry Sándor tüzérszászlós hőstette, mely szintén élénk fényt vet a pataki diákok hősiességére. Az orosz ember-tömegek már-már megfojtással fenyegették a csekély számú magyar csapatokat. Gorlicénél azonban sikerült ezt a gyűrűt áttörni. Most már csak arra törekedtek katonáink, hogy minél távolabb keressék az ellenséget, hogy így nagyobbítsák az elfoglalt területet és a sikert. Az üldöző csapatok közt volt a 39. honvéd hadosztály is, amelyik Lujzna, Jasló. Barycz vonalon nyomult előre. Ebbe a hadosztályba tartozott a m. kir. 3. h. tábori ezred is, amelyik május 20-án Barycz községben éjjelezett. A tüzérség alig tért nyugovóra, már is parancs érkezett a hadosztályparancsnokságtól, hogy a 2. á. lövész szakasz és egy lovas szakasz nyomuljon előre a Dinov felé vezető úton és az ellenséget folyton nyugtalanítsa. Füzesséry Sándor tüzérszászlós önként jelentkezett erre a nehéz, de az igazi magyar katona számára kitünő feladatra. Elindult a sötét éjszakába 2 szakasz lövésszel és negyven huszárral. Dinovra csak hajnalban érkeztek meg, aminek az lett a következménye, hogy az orosz gyalogsági és géppuskatűzzel fogadta őket. A lövés után az oroszok rohamot intéztek Füzesséryék ellen, de a két ágyús szakasz és a negyven huszárkarabély elvette kedvüket a további rohamtól. Eszeveszett rohanással menekültek a falu felé. Az oroszok meg-

kezdték a falu kiürítését. A tűzértség védett helyről borzasztó pusztítást vitt véghez a menekülők soraiban. Közben a huszárok is berohantak a faluba és az utóvédet szétverték. A visszavonulás csakhamar pánikszerű meneküléssé fajult. Amint később kitünt, Füzesséry zászlós 2 ágyújával és negyven huszárjával egy egész orosz dandárt szórt széjjel és ezzel megnyitotta az utat a szorongatott Przemysl felé. A vitéz pataki diák tettének jutalmául megkapta az arany vitézségi érmet.

Ezekén a hőskön kívül még sok-sok pataki diák szerzett magának kitüntetést a háborúban. Adriányi Árpád hadapródjelölt az északi harctéren I. osztályú vitézségi érmet kapott. Harctéren szerzett betegségében halt meg. Pappszász József fiatal VII. gimn. korában önként jelentkezett a háborúba, hősiiesen harcolt az oroszok ellen, egy szuronyrohamban szúrt és lőtt sebet kapott, sokáig feküdt a kórházban. Bóna Miklós jóghallgató az orosz harctéren tüntette ki magát és megkapta az I. osztályú vitézségi érmet. Peremartoni Nagy Pál zászlós az északi harctéren arany és ezüst vitézségi érmet kapott. Doktor Géza kadét aspiráns I. osztályú vitézségi érmet kapott a déli szerb fronton, de nemsokára egy gyilkos szerb golyó kioltotta életét. Komáromi János az északi harctéren harcolt vitézül és több rendbeli kitüntetést kapott. Egyik ütközet alkalmával mind a két lábán és karján megsebesült. Kristóf Elek önkéntes sebesültápoló lelkész kitartó szolgálataért megkapta a vöröskereszt hadi ékítményes ezüst érdemérmét. Dr. Gööz Lajos 34. h. gy. ezred zászlósa arany, nagy-ezüst, kisezüst; német vaskereszt és a Signum Laudis tulajdonosa. Makkay János 5. gy.-e. zászlósa nagy ezüst érmet kapott a Stripa menti harcokban. Joó Miklós beregrákosi lelkész, volt pataki diák, tábori lelkész a lelkészi érdemkeresztrel kitüntetve. Tóth Lajos segédlelkész, tábori lelkész az orosz fronton a II. osztályú érdemkereszt kitüntetést kapta. Kirchner Adalbert segédlelkész, ápolólelkész hadiékítményes vörös keresztet kapott. Ilj. Tóth Elek 37. gy.-e. hadapród a déltiroli fronton kitüntette magát, nagy ezüst éremmel jutalmazták. Hegedűs József zászlós Gorlicénél megsebesült, vitézségéért ezüst érmet kapott. Ohning Vilmos hatodik hegyiüteg önkéntes tűzmestere bronz érmet kapott. Rozgonyi Endre 9. h. gy.-e. hadnagya a déltiroli fronton tanúsított bátorságáért

nagy ezüst érmet, később pedig a III. oszt. katonai érdemkeresztet kapta. Dr. Gottesman Lajos 96. h. gy.-e. hadapródja ezüst érmet kapott. Windisch-Graetz Lajos herceg vezérkari százados, volt pataki joghallgató, a háború eleje óta a harctéren több rendbeli magas kitüntetést kapott. Kovács Vince 5. gy.-e. hadnagya az északi harctéren bronz érmet kapott. Chira László 66. gy.-e. hadnagya nagy és kis ezüst érmekeket kapott az orosz fronton. Kun Bertalan 66. gy.-e. hadnagya az orosz fronton nagy ezüst érmet kapott. Ifj. Csajka Endre 4. közös tüzérezred hadnagya az olasz és orosz harctéren küzdött és kis ezüst érmet kapott. Horváth Lajos 34. gy.-e. hadnagya az északi harctéren kis érmet és II. osztályú vaskeresztet kapott. Neumann József 308. h. gy.-e. zászlósa részt vett az orosz és román harctéren. Bronz és kis ezüst érmet kapott. Kántor Ferenc 10. gy.-e. zászlósa megkapta a nagy és kis ezüst érmekeket. Weinberger Ignác 66. gyalogezredben szolgált, részt vett az olasz fronton, bronz érmet kapott. — Mindezen kitüntetések később többel tetézték meg.

A főiskola itthon maradt diákjai sem voltak passzív szemlélői a háborúnak. Hittanhallgatóink — bár őket nem kötelezték katonai szolgálatra, — mégis sokan mentek közülök a miskolci és újhelyi katonai kórházba a gyógykezelésben segédkezni. A gimn. VII. és VIII. oszt. ifjabb tanulói (az idősebbek már elmentek) egy tiszt vezetésével, nemzeti szalaggal a karjukon, jártak ki a határba és gyakorolták magukat a fegyverforgatásban. A pataki iskola büszkén gondolhat hősi fiaira, akik a nagy háborúban részt vettek és akik hazájuknak és iskolájuknak hírt és dicsőséget szereztek. Azoknak, akiknek testét gyilkos golyó járta át, vagy gránát szakította szét testüket, ezeknek csak a testük halt meg, de nevüket és dicsőségüket őrzi és hirdeti az a márványtábla, amelyiket a főiskola állíttatott a háborúban hősi halált halt diákjainak.

Nevüket csillagokkal kellene körülvenni, hogy örökké tündököljön s a hant, az örök nyugalom hantja ne takarhassa el szemeink elől őket, hogy örökké éljenek azok, akik a hazáért estek el.

Varga József

VII. oszt. tan.

A főiskolai könyvtár.

Egy XVII. századbéli „Leges scholae“ c. törvénykönyv bizonyossága szerint, melyet I. Rákóczi György 1621-ben át-vizsgáltatott, a sárospataki főiskolának már a XVI. században rendezett könyvtára volt. Az első rendezést 1623-ban végezték, melyet okmányok igazolnak. Egy másik rendezés 1635-ben ment végbe, melyről egy máig meglévő leltár tanúsága szerint a könyvtárnokokat a tanárok és tanuló ifjuság szavazása útján választották az első diákok közül.

A könyvtár állománya a Perényiek és Dobó Ferenc pártfogása alatt is gyarapodott, különösen amikor az iskola collegiumi rangra emelkedett. Nagyobb a gyarapodás a Rákócziak korában. I. Rákóczi György és fia III. Zsigmond a legújabb könyvekkel gazdagították a könyvtárt, sőt a tudománykedvelő Zsigmond herceg saját könyvtárát is a főiskolára hagyta. E nagybecsű hagyatékkal oly gazdag lett a könyvtár, hogy Medgyesi Pálnak 1659-iki bizonyossága szerint a pataki könyvtár abban az időben az összes magyar- és erdélyországi könyvtárakat felülmulta.

A Rákócziak ajándékai folytán megszaporodott és rendezett könyvtárt előbb a Báthori Zsófia által idetelepített jezsuiták, majd a német hadsereg dulta fel. Ma már csak néhány példány van meg a Rákóczi-könyvtárból, melyeket a tanárok és tanulók az 1671-ben történt elűzés alkalmával a bujdosásba magukkal vitték s 1703-ban és 1704-ben visszahozták.

A fejedelmi korszak letűnte után maga a közönség vette pártfogásába a könyvtárt az iskolával együtt. A XVII. századból több mint 200 adományozó nevét tüntetik fel, akik nagyobbrészt szegény papok, tanítók és tanulók voltak. Ebben az időben a könyvtár gyarapítására tőke még nem volt s így csak kisebb iskolai díjakat fordítottak erre a célra. Az egyre gyarapodó könyvtár felügyeletét és kezelését most

is egy-két esküdt diák végezte, akik hivatali évük (1—3 év) leteltével leltár mellett adták át a könyvtárt utódaiknak.

A főfelügyeletet az igazgató-tanár, majd 1783-tól Szombathy János tanár, mint főkönyvtárnok végezte, aki nagy szorgalommal gyűjtötte össze a régi magyar könyveket.

Szembetűnő a könyvtár gyarapodása a múlt században. A könyvek száma 1810—1895-ig 10.000-ról 50.000-re emelkedett. A könyvtárat 1809-ben újabb rendezés alá vetették, amely Szombathy János terve szerint ment végbe. Az idegen könyvekről 3, a magyar könyvekről pedig 2 címtárt készítettek.

A szakszerinti felosztást Szombathy nem tudta befejezni, sőt utóda, Somossy János (1823—55-ig volt főkönyvtárnok) sem tudta a nehézségeket leküzdeni.

Soltész Ferenc rövid ideig tartó (1855—1863) főkönyvtárnoksága után Erdélyi János 1863-ban az újból való rendezés szükségességét jelentette be az egyházkerületnek. Az eddigi alapokat és munkálatokat mellőzve, a szakszerűséget ajánlotta, mely szerint a könyvek 16 szakosztályba sorozása és a személyzet kiegészítése elkerülhetetlen. Az ajánlott rendezési tervet az egyházkerület elfogadta, de a személyzet kiegészítése — melyre nagy szükség lett volna — elmaradt. Erdélyi 1864-ben mégis hozzáfogott a rendezéshez, de 1868-ban bekövetkezett halála miatt nem fejezhette be.

Erdélyi halála után Szinnyei Gerzson vette át a könyvtárnoki tisztséget és rendkívüli szorgalmával teljesen befejezte a rendezést. Pedig 1868-ban megszűnt az alkönyvtárnoki tisztség s így a rendezést jólelkű akad. hallgatók és gimn. tanulók segédkezése mellett kellett végeznie. A főkönyvtárnoki tisztelet 1902-ig viselte s utána dr. Horváth Cyrill végezte a terhes, de kitüntető feladatot.

Örökébe boldog emlékezetű Harsányi István lépett, aki 1905—1928-ig tartó főkönyvtárnoksága alatt atyai jóságával, a főiskola iránti törhetetlen ragaszkodásával és szeretetével maradandó emléket állított magának a főiskola történetében. Kutatásaival, kiadványaival és gazdag irodalmi munkásságával nagy szolgálatot tett a nemzeti irodalomnak. Szakadatlan munkássága közben a legelső irodalmi fórum, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává való beiktatása előtt

pár nappal kellett itthagynia az Alma Mater-t, amelyet oly igazán tudott szeretni.

A főiskolai könyvtár állománya ma már megközelíti a százezret. Úgy értékénél, mint a könyvek számánál fogva ma az ország egyik leghíresebb és leggazdagabb könyvtára.

A főiskolai könyvtár tulajdonát képező ritka, vagy éppen egyetlen példányban meglevő nyomtatványok és kéziratok száma közel kétszázat tesz ki. Könnyebb tájékozódás végett nyolc csoportba sorozhatjuk.

A) A *Rákóczi emlékek* közül legértékesebb: 1. „I. Rákóczi György erdélyi fejedelem bibliája sajátkezű bejegyzéseivel.“ Károlyi Gáspárnak Vizsolyban 1590-ben megjelent Ujtestamentuma ez. 2. Dajka János és Geleji Katona István „Öreg Graduál“-ja 1636-ból. 3. *A Rákóczi-könyvtár kéziratosa katalógusa*. Nagybecsű művelődéstörténeti emlék.

B) *A régi, ritka magyar könyvek* közül: 1. A legelső, tisztán magyar nyelvű nyomtatvány (Komjátky Benedektől 1533), 2. A legelső, Magyarországon nyomtatott magyar könyv (Sylvester János: Ujtestamentum. Ujsziget 1541). 3. A legelső magyar zsoltár-fordítás prózában (Székely István). 4. Heltai Gáspár Ujtestamentuma 1562-ből. 5. Bessenyei György: Ágis tragédiája (Bécs 1772). 6. Bessenyei Gy.: A Holmi (Bécs 1779) és 7. Kazinczy Ferenc első könyve pataki diák korából a legértékesebbek.

C) *A régi magyar nyomtatványok* közül, amelyek csak egyetlen példányban vannak meg (unicumok), legértékesebb Beythe István: Az Evangeliumok magyarázatai. A sárospataki könyvtár egyik legnagyobb kincse.

D) *A hazai nyomású, idegen nyelvű könyvek* is nagy értéket képviselnek.

E) A nagyszámú *kéziratok* közt legritkább a „Lengyel Biblia“. A lengyelek legbecsesebb és legterjedelmesebb nyelvemléke 1390-ből. Egyes töredékei külföldön vannak. A könyvtárnak ez a legértékesebb kódexe.

Olyan 28 ősnymtatvány is van a főiskolai könyvtárban, amelyek 1500 előtt jelentek meg.

F) A Kazinczy Ferenc-féle metszet-gyűjtemény.

G) Nagybecsű ritkaságok; híres férfiak sajátkezű bejegyzéseivel ékeskedő kötetek.

H) Sárospataki diákok díszítőművészete.

1) Kép- és szoborgyűjtemény. Ezek képezik a főiskolai könyvtár legértékesebb részét.

A Rákóczi-könyvtáron kívül a főiskolai könyvtárba vannak beolvasztva a következő könyvtárak is: Kazinczy Ferenc könyvtára és metszetgyűjteménye, Beregszászi Nagy Pál, Porkoláb István, Emódi István, Nyíry István, Szilágyi János, Csengery József, Szeremlei Gábor, gróf Teleki József, Molnár István, Beleznay Miklós, Kovács Mihály, dr. Szabó János, Szkárosy Gusztáv, Zempléni Árpád, Pósa Lajos könyvtára és Dókus Gyula főisk. gondnok levéltára.

A könyvtár helyiségei: egy nagyterem (I—II. emelet), a II. emeleten két nagyterem és egy folyosó; az I. emeleten két dolgozó szoba kézikönyvtárral s egy olvasóterem.

A főiskolával együtt jubiláló könyvtár ajtajára én azt a mondást szeretném kiírni: *A tudomány hatalom!*

Szücs István

VIII. o. tanuló.

Gondolatok régi nagy pataki diákok műveiből.

Gyöngyössi István :

Savanyú íz nélkül édest nem tudhatni.

(Mnrányi Venus.)

Venus és Mars között van régi szövetség.

(Murányi Venus.)

Bessenyei György :

Nem azt mendom hát, hogy világi jóságos tetteidnek jutalmát, örök boldogságodat ne hidd és vallásod ne legyen: csak arra kötelezlek földi javaidnál fogva, hogy semmiféle embertársadnak világi boldogságát illető eszközeihez ne nyulj csak azért, hogy nem úgy ért, mint te.

(Tariménes utazása.)

Minden gyötrő lélek poklot ábrázol, de az irgalmasság isteneinknek képe.

(Tariménes utazása.)

Valahol közakarát, közhatalom nincs, közjó sem lehet. Tehát minden népet a maga parancsoló hatalma tart fenn.

(Tariménes utazása.)

Nincsen két oly okos lélek, mely egymáshoz minden értelemben hasonló megegyezéssel légyen.

(Holmi.)

Világ-tudón annyit érts, mint egy filozófuson.

(Holmi.)

Ha nemes ifjat hallottunk Patakon, hogy vendégfogadóban táncolt, úgy csodálkoztunk rajta s olybá vettük, mintha házat gyujtott volna fel.

(Holmi.)

Amely nemzeteknek szabadságaik voltak, azok mindenkor úgy mutatták magukat a Föld golyóbisán, mint emberek, bátorságot, nagy szívet, nemesi származást, tudományt, vitézi indulatokat viselvén cselekedeteikkel.

(Holmi.)

Kazinczy :

Szebb, óh szebb, a nép véneinek sorában
 Hatalmas szózattal mennydörgeni ;
 A hont, az elnyomottat védeni,
 S elfojtani a bűnt serkedő korában.

(Fény és homály.)

Szerencsés, aki sok édesben éle, nem aki soká.

(Nagy-Mihály Zemplénben.)

Fusd a bajt, valamint akarod, megmarkol erővel,
 És ha magad gyáván elveted, összetapos.
 Küzdj vele férfiasan, s alacsony panaszra ne sülyedj,
 Elszégyenli magát, s megbukik a nagy előtt.

(Férfilelek.)

Nagyítva látni a mások érdemét
 A tévedésnek egyik szép neme.

(Szép tévedés.)

Korholtatni nehéz, de nehéz korholni is.

(A Tusázó.)

A nyelv olyan, mint az ég íve a maga egymásba futó
 színeinek gyönyörű játékával.

Kossuth Lajos :

A márciusi napok nem ember műve. Az örökkévaló
 Istené.

Forduljon el Anglia Ausztriától és az Isten is el fog
 tőle fordulni.

Ne vidd azon pontra a nemzetet, melyről többé a jövő-
 nek nem lehet mestere.

Országolni, de hagyni a népeket, hogy maguk kormá-
 nyozzák magukat.

Veszve csak azon nemzet lehet, amely lemondott ön-
 magáról.

A magyarok nem forradalmárok, hanem hazafiak.

Tengerhez magyar! El a tengerhez!

Leborulok a nemzet nagysága előtt!

A történelem a Gondviselés kijelentése.

Szemere Bertalan :

Az ember gyengébb, mint maga képzei, de terhet nagyobbab elbí, mint azt hiszi.

Boldogok, akik a virradást bizonyosnak hiszik.

A hazafiúnak csak eszméi, elvei, gondolatai vannak, szive az embernek van!

Fáy András :

De nehéz megvallani az embernek, hogy más derekabb nála!

Önmagáért szeretettni kába kívánság! Kölcsönös haszonlesés a világ összekötő láncza!

Tompa M. :

Legyen villámban, dördületben
A hit, mint szikla, rendületlen.

(A szent küszöb.)

E lennivágyó s vesznikész nép
Oly szép, nagy és rettenetes.

(Forr a világ.)

Nem szeret az, aki számít, mért szeret.

(A pipishez.)

Ha dús sarjban nincs ifjúlása,
Elvész az erdő, bárki lássa!

(Pusztuló erdő.)

És megjön a víg ének ideje,
Zeng a mező és fája tapsoland:
Harsogva fut a folyam lefele . . .
Csak légyen egy szent cél felül s alatt.

(Gróf Mikó Imréhez.)

Szivet cseréljen az, aki hazát cserél.

(Levél egy kibujdosott barátomhoz.)

Soha boldog ne légy; — ha nem boldog hazád.

(A testvérek.)

Később lesz a megváltó ige testté,
Az ige, melyért most vérünk csorog,
De kinek fájna az s kit tenne restté:
Hogy csak fiaink lesznek boldogok?

(Mult s jelen, jövő.)

Szép: akinek jut a dicső vég,
De azzal is köz a dicsőség,
Ki gondol, kezd, — ki mer.

(Ikarus.)

Patak látta élte nagyságát,
Patak őrzi hült porait.

(Lorántffy Zs. emlékezete.)

Mert a boldogságra kevés csak a jelen;
A multon épül az s az emlékezeten.

(Levél egy kibujdosott barátom után.)

Egymást ne hagyjuk el, ha a sors elhagyott.

(Levél egy . . .)

Tóth Ede :

Száz csalódást visszapótol egy hit.

(„Áldás“ c. költ.)

A dal a szív beszéde.

(A dal c. költ.)

Gárdonyi Géza :

A szivet azért rejtette el az Isten, hogy senki se lássa.

(„Isten rabjai“ c. regény.)

Hitetlen férfi volt és lesz mindig, de hitetlen anya, ez
nem volt és nem is lesz sohasem.

(A vizenjáró lélek.)

A gyermek kiáltása: Anyám! A lelkiismeret kiáltása:
Istenem!

(Szenvedni akarok.)

Az ösztönök: vak — tudások.

(Szent ösztönök.)

Emberi ésszel isteni munkát megbírálni nem lehet.

(Véletlenség.)

Lőrinczy György :

A szépség örökegy valami, megszámlálhatatlan, válto-
zatlan. Mindenütt meg van, ahol összhang van.

Móricz Zsigmond :

A falu élete mély tó, melyben koronként a tenger há-
borgása játszódik le.

(Sárarany.)

Az egyéniség egész világ és egész világ felelősségét
viseli.

(Tündérkert.)

Minden új akarás rikit. A fű hegye sárgán búvik ki, aztán szépen sötétre zöldül. A virág a jövő forradalmárja, rikitóan csinál bármit: s ha megtermékenyült, vagy meddón túlélte magát, egyformán elszintelenedik, bölcs lesz, megbúvik és lehull.

(Baleset.)

Komáromi János :

Mennek a vizek, mindig mennek. Bejutnak a tengerbe, felszállnak felhők képében, leesnek a földre, kitörnek a hegyekből s újra mennek-mendegélnek ugyanazon az úton. Minden ismétlődik . . . De mi lesz belőlünk ?

(Az idegen leány.)

A Főiskola: maga az egész Patak.

(Csatangolás mindenfelé.)

Az angol college.

Ritkán találkozunk Angliában a college szóval, főleg a középfokú oktatás terén. Collegek inkább az egyetemeken vannak, mint például Oxfordban a H. James College, vagy Cambridge két nagy collegeja a Trinity és a Kings College s ezek révén vált népszerűvé a college szó.

A mi elképzelésünk szerinti college neve school. De ez aztán elég gyakori Angliában. East-Kentben a tenger partján gyakran lát az ember a KMAC országúti jeleihez hasonló üres háromszöget „School“ felírással, amely figyelmezteti az autóvezetőt, hogy iskola közelében van. Nem azért, mintha attól kezdve jobban kellene vigyáznia, nehogy az iskola közelében futkározó gyermekek között kárt tegyen, hiszen azok elkülönítve a világtól nagy parkban élik a maguk életét, nem nagyon futkároznak ki, nincs szükségük az utcára, ha szabad teret akarnak, mint a parkok nélküli Merlin gyermekeinek, nem óvatosságra int ez a jel, hanem inkább figyelmeztetés a gyermekeiket látogató kedves szülőknek, akik többnyire autón jönnek. Angliában, ahol a legtöbb autó jár Európában, nem mondhatjuk arról az emberről, akinek autója van, hogy feltétlen gazdag ember, mindenesetre a jólétnek a jele, ha autója van, még inkább a jólétnek a jele, hogy a fia valamely schoolban van.

Mert ezek éppen nem mondhatók valami olcsó intézményeknek. Általában egy év a schoolban 200 fonttól 500 fontig váltakozik, ami ha angol viszonylatban nincs is annyi, mint 6000 vagy 15800 pengő, mindenesetre jó summa még Angliában is, ahol eltekintve a nagy fizikai munkanélküliségtől, a kereseti viszonyok elég kedvezők. (A tizennyolc évét betöltött ifjú az iskolából vagy az egyetemre megy, de csak nagyon kis százaléka a fiúknak; vagy hivatalba áll s ezek évi jövedelme általában 80—90 font kezdőfizetés, ami havi 200—250 P-nek felel meg.)

Az iskolákban általában két typos van: a Public School és a Privat School. A közvélemény sokkal többre becsüli a Privat Schoolt, ez jóval drágább, független a kormánytól és általában jobb nevelői karral rendelkezik. Míg a Public Schoolok államsegélyesek, többnyire nem rendelkeznek internátussal s általában a szegényebb elemek számára szolgálnak.

A Privat Schoolok adják az igazi angol nevelést, ami sok tekintetben hasonló a háború előtti porosz szoldateszkához. A 10—12 éves fiú vagy leány, ha bekerül az iskolába, három heti felmentést kap az iskola fegyelme alól, hogy az alatt beletanuljon a szigorú rendbe. A szilenciumok gyakran órák hosszát lehetetlenné teszik, hogy egyik gyermek a másikhoz szóljon. Ha ez netalán megtörténne, a megszólított köteles jelenteni társát s ha elmulasztja, őt büntetik meg. A büntetés különböző: igen gyakori a korábbi lefekvés, de nem egyszer előfordul a társaitól való alapos elverés. A felsőbb osztályosok tekintélye oly nagy, hogy alsőbb évfolyambeliek csak akkor beszélhetnek felsőbb osztályosokkal, ha azok megszólítják őket. A maguk közé fogadás egyik régi formája, hogy az új fiú néhány hét multán az intézet összege előtt énekelni tartozik, ami ha nem sikerül, pedig ez gyakori a kevesebb zenei készséggel rendelkező angoloknál, a fiúk kinevetik és kigúnyolják a delikvenst.

A fegyelem és tekintélytisztelet mellett egy nagy talpköve az angol „school“-nak: a sport. Mindenki sportol. Mindenkit belevonnak a munkába. Angol szokás, hogy az újonnan jött gyerekeket futtatják, mert a futás minden sport alapja s így haladnak tovább s van, aki csak a futásnál marad, de fut és így sportol.

A sportjuk bizonyos mértékig kollektív. Nem olyan vonatkozásban, mint a német kollektív testedző munkássport, mely az egyéni versenyek letörésére irányul és helyette ritmikus, közös tornamutatványok végzésére törekszik. Az angol scholl-sport annyiban kollektív, hogy egyrészt mindenki sportol, másrészt a díjat nem a bajnok kapja, hanem az a Ház, amelynek az iskolában lakója s így a versenyzőt nem csak társai baráti érdeklődése kíséri, hanem a Ház minden tagjának a győzelem éppoly érdeke és érdeme, mint a versenyzőnek.

Minden iskola legfontosabb része a hatalmas füves sporttelep, ahol nyáron kriketteznek és athletizálnak, télen footballoznak. A footballjuk a rugby football, azonban ez a rendes footballnál sokkal keményebb játék és sokkal több finomsággal és sokkal több sportszerűséggel játszák, mint az európaiak a footballt.

Az iskolában korán elkezdik a speciálizálást. Már tizenégy, tizenhat éves fiúk meghatározott munkakörben dolgoznak. A tanulásnál nem az életkor határoz, hanem a képesség. S így gyakori, hogy kilencéves gyermekek tizenévesekkel tanulnak.

A tanárok és a tanulók közötti viszony meghitt és közvetlen. A fegyelmezés eszköze nem a tanári tekintély hangoztatása, hanem baráti intés és vezetés. Az iskola „Alma Mater“-e marad mindig a távozó diáknak s ez abban nyer legjobban kifejezést, hogy torna és athlétikai versenyükön mindig rendeznek Old Boy versenyeket régi diákjaik számára.

A falakon mindig ott van felírva sorban a legjobb tanuló és a legjobb játékos neve évekig visszamenőleg a fenyőfa-alapon fehér betűkkel, mint a parlamentben a házelnökök neve 700 évig visszamenőleg.

Ifj. Marton János

VIII. o. t.

TARTALOM.

	Oldal
Utravaló	3
<i>Zsuffa Tibor</i> : Patak és környéke	5
<i>Sütő Sándor</i> : Vallási vitatkozók Sárospatakon	11
<i>Sebeő Lajos</i> : I. Rákóczi György jelleme	17
<i>Batta Sarolta</i> : Lorántffy Zsuzsánna	22
<i>Kiss Péter</i> : Comenius törekvései	27
<i>Zsuffa Tibor</i> : A három bástya-torony	32
<i>Kántor László</i> : A keleti kapu	33
<i>Gutper István</i> : Simándy István, Patak „Hatvani“-ja	37
<i>Gutper Imre</i> : Fáy András pataki diáksága	40
<i>Bakos József</i> : Sárospatak értéke irodalmunkban. Patak és Tompa Mihály	44
<i>Benkő György</i> : Egy volt pataki diákról, Izsó Miklósról	48
<i>Ifj. Marton János</i> : Táguló horizont	54
<i>Gutper Imre</i> : Főiskolánk legkiválóbb írói	57
<i>Zsuffa Tibor</i> : Tompa Mihály és a virágok	67
<i>Nagy István</i> : Békétlenség. — Szeretnék sirni	70
<i>Varga József</i> : Pataki diákok a világháborúban	71
<i>Szücs István</i> : A főiskolai könyvtár	77
Gondolatok régi nagy pataki diákok műveiből	81
<i>Ifj. Marton János</i> : Az angol college	86

